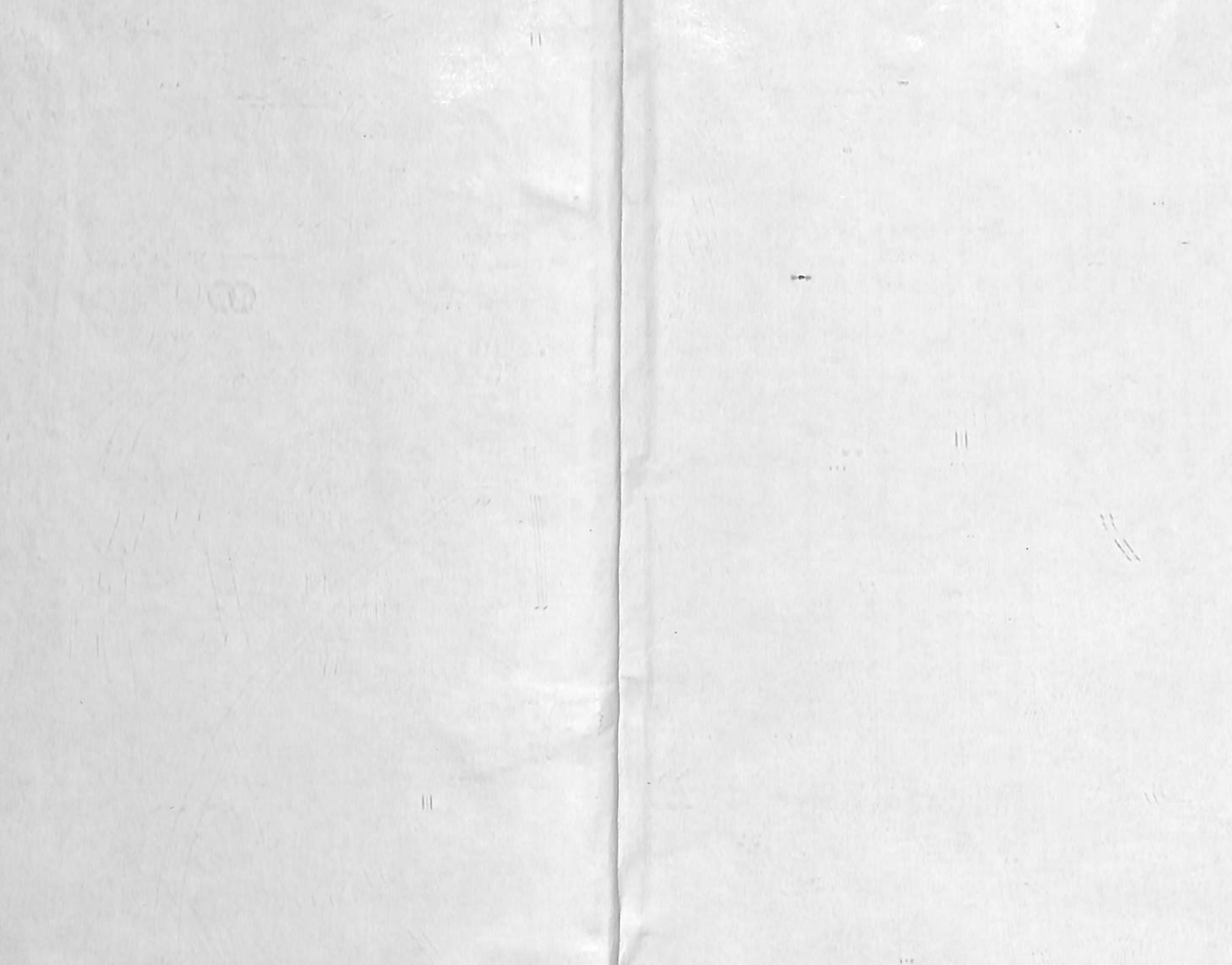

891.99

U-87

ՊԵՏՐՈՍ ՄՈՃՈՒՆԱՆՑ

ՄԱՍԻԿՈՆԵԱՆ ԱՌԻԻԾԸ
(ԳՐԱՄԱ)

ԱԼԷԿՍԱՆԴՐԱԳՈՒ,
Ցպարան Յ. Դառապեանցի
1909

19 NOV 2011

ՊԵՏՐՈՍ ՄԱՃՈՒՆՆԵՅ

891.99 *այ.*
Մ-87

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ ԱՌԻԻԺԸ

(ՊՕՒՄՆ.)

2717

Ա.Լ.ԲՈՅՆԴՐԱՊՕՒ,
Յպարան Յ. Ղառապեանցի
1909

.07. 2013

4477

ԵՐԴՈՒԵԱԼ ՀԱԻԱՏԱՐԾԱՏԱՐ
ՅՈՎ ՀԱՆՆԷՍ ՏԷՐ-ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆԻՆ
ԵՐԱՆՏԱԳԻՑՈՎԱՆ ԿՈՒԷՐ.

Թեպէս եւ եմք ածու փոքր եւ ընդ այլով յօլով
անգամ նուանեալ բազաւորութեամբ, սակայն բա-
զում գործք արուրեան զսանին զործեալ 'ի մերում
սեխարնիս եւ արժանի գրոց յիշատակի։»

ԽՈՐԵՆԱՑԻ.

Ն Մ Խ Ե Ր Գ Ն Ք .

Մյնտեղ, ուր այսօր խորին թախիծով
Տղմուտն է հոսում սղտոր ու վարար,
Ուր զիշեր ցեղեկ քամին մենասէր
Երգում է անվերջ մի երգ ցաւագար,

Ուր ըլիւ սերունդներ մէկ մէկից յեռոյ
Դարերից ի վեր եկան ու անցան,
Եւ որոնք այսօր թողած մի հառաչ
Սառն հողի գրկում հանգչում են անձայն .

Մյնտե'ղ, այն երկրում որպէս մի աւանդ
Գանգնած են տխուր լեռներն Արտազի,
Եւ խոր ցաւերով յիշում են անվերջ
Փառքի օրերը հին սերունդների :

Ո՛ր, բարի անցորդ, քո հոգին այնտեղ
Պիտի խոր խոցուի դառն ցաւերից,
Կթէ մի ըոպէ յիշես բերկրութեամբ
Թէ ինչէր անցան այն լեռանց զլիւից :

Մյնտեղ, ուր այսօր արծիւն է ճշում
Մուռնչն առիւծի գտնում արձագանք,

Ուր խիտ անտառը խոր է հառաչում
Որպէս մի ընկճուած ծերուկ հոգեվառք:

Այնտեղ երբեմն անուշ էր լսվում
Հզօր յաղթութեան երգի աղաղակ,
Այնտեղ ռազմիկը յաղթողի փառքով
Ազատ էր հնչում օրհնութեան նուազ:

Իսկ այն սուրբ լերանց խոր անձաններում
Էլ շկան այսօր հզօր մարտիկներ,
Որոնց ճիչերից առիւծն էր դողում,
Սրծիւր թռչում հեռաւոր լեռներ:

Եւ ուր երջանիկ նախնի երգիչներ
Իմ անմահ նախնեաց դովքն են միշտ արել,
Այսօր, ո՞ր Մուսա, կորցրած ամեն փառք
Մեզ պէտք է սրգի տխուր երգ երգել:

Սակայն ների՛ր ինձ, եթէ երգս հնչուի
Որպէս սրգորի լալագին մրմունջ,
Ինչպէս ցուրտ աշնան քամուց ըեղարած
Խեղճ տերևների արձակած շշունջ:

Կամ որպէս անոք մի ցաւագարի
Վերջին ժամերի արձակած հառաչ,
Որը չի մարում աստղերի ներքև
Ցաւոտ աշխարհի վաղճանից առաջ:

Բայց սօ՛ղ, ի՛մ Մուսա, ում համար թանգ է
Մուրը շիրիմներն իր նախորդների,
Ով որ սիրում է իր փառքը հարանց՝
Նըրա երգերը տըխուր չեն լինի:

Դէհ, լսի՛ր ուրեմն երգըս հմայիչ,
Անցած դարերի այս մեծ յաղթանակ.
Լսի՛ր որ ինձ հետ օրհնես հերոսիս—
Անմահ Վահանի ազնիւ յիշատակ:

ՆՈՒԱԳ Ա.

Վ. Թ Տ Ի Ե Ր Գ Ի Զ Ը.

«Եւ զճայր զՅրավարն Հայոց
Վահան Մամիկոնեան յամուր տե-
ղիս սահմանացն Խաղտեաց ոգի
առնուլ եւ հանգչիլ առ վայր մի»:
ՓԱՐՊԵՑԻ

Ժայռոտ լեռան լանջի վերայ
Մի ամրոց կար բարձրացած,
Որի ներքե ծովն էր շաշուս
Բերնին փրփուր, կատաղած:

Պինդ խփում էր ծովն անընդհատ
Մշտադալար եզերքին,
Հևած, ընկած ափի վերայ
Որոտ հանում դառնագին:

Խոր հառաչով աղմկում էր
Հաշող քամին հարաւի,

Ծովի ափին կանգ առնելով
Լսում էր երգն ամեհի:

Իսկ այն դալար ափի վերայ
Բարձրանում էր ծեր մայրին
Խրոխտ ու լուռ կանգնած մենակ
Դիտում հսկայ ամրոցին:

Եւ մայիսեան շքնաղ մի օր
Մի ծեր զուտան տխրագին,
Նըստեց յոգնած այն ծառի տակ
Դէմքը դարձրած ամրոցին:

Տանջուած սրտի հառաչանքով
Նա յարդարեց իր քընար
Եւ մեղմ խրփեց իր լարերին
Ցաւած սրտով վշտահար:

Ալիքների որոտի հետ
Մեղմ քընարը հառաչեց,
Եւ լարերի քաղցր ձայնին
Անուշ երգը ձայնակցեց.—

«Դ՛՛ւրս եկ Վահան, դ՛՛ւրս եկ դիւցազն
Քո անառիկ ամրոցից,

Տես ի՞նչ լուրերը քեզ բերել եմ
Մեր արնաներկ սշխարհից:

„Ես գալիս եմ այն վայրերից
Ուր սար ու ձոր թախծագին
Վկայ հղան կտրիճ մարդու
Սրտի վերջին հառաչին:

„Ես անցկացայ հովիտներից
Գարմիր արնով ողողուած,
Տեսայ վարդի թերթը դալուկ
Գորշ արինով սևացած:

«Ո՛ր, այն դաշտում միայն հողմն է
Որ հառաչում է ուժգին,
Եմակն է մուլթ ականջ դընում
Գիշակերի կառանչին:

„Իսկ երկնքից շողքը լուսնի
Դալուկ դէմքերն է շոյում,
Մեղմիկ քամին դաշտի միջին
Նրանց սև օրն է ողբում:

„Դ՛ճւրս եկ դիւցազն, դուրս եկ, լսի՛ր,
Խ՛ճր եմ սրտիս վէրքերը,

Երգչի սիրտը խիստ է տխրում
Երբ շեն լսում երգերը“:

Ծեր գուսանը երգը կարեց
Գլարեց ձայնը բամբիւռի,
Բայց չաինջով չ'բացուեցան
Լայն դռները ամրոցի:

Չատ սպասեց ծեր երգիչը
Նայեց ծովին փոթորկած,
Սպա ելաւ, բնարն առաւ
Ու հեռացաւ վշտացած:

Մինչ ծովն անեղ ավերի մէջ
Մերթ շաչում էր հառաչում,
Կամ թէ նորից ծավիւր տալով
Խուզոտ ձայնով շառաչում:

Եւ մինչ հովը դալար հովտում
Ցօղն էր խլում բոյսերից,
Քնած մայրին նոր էր զարթել
Արշարոյսի շողքերից:

Մեծ ծառի տակ նորից նստեց
Այն գուսանը քաղցրաձայն,
Նորից նայեց լուռ ամբողջին
Նորից երգեց բարձրաձայն։—

—«Դուրս եկ, Վահան, դուրս եկ դիւցաճոն
Դուրս եկ ասեղ ամբողջից,
Խեղճ գուսանիս սիրտն է այրվում
Հայրինիքի ցաւերից։

«Էլ ի՞նչ հանգիստ, էլ ի՞նչ խնդում
Երբ ծեր գուսանն է լալիս,
Լսիր նրան, անյաղթ իշխան
Թէ սլակից է նա գալիս։

«Աւերակ է հայ աշխարհը
Ձէն, աւաններ էլ չկան,
Քարքանդ երկրի խարոյկներէր
Ծուխն ու հուրն էլ մարեցան։

«Աւեր դարձրեց անգութ ձեռքը
Սիրուն աշխարհն հայրենի,
Եւ կտրիճի ձեռքերն անյաղթ
Փաթթեց շղթան օտարի։

«Էլ չի լսվում զէնքի շաշիւն
Քարանձաւի մութ կիրճից,
Զի որոտում հայ ռազմիկը
Սև ժայռերի բարձունքից։

«Եւ ծերունի անբաղդ հայրը
Որդու շիրիմն է փորում,
Սրտի վերջին ցաւն ու հառաչ
Աւեր երկրին աւանդում։

«Իսկ դու դարձեալ լ՛ուռ ես իշխան,
Սուանձնացած ամբողջում,
Հայրենիքի վիշտն ու արցունք
Քո վե՛հ սիրտը շեն տանջում։

Նորից լուց ծեր գուսանը
Հոգոց հանեց դառնագին,
Արտասուալից իր աչերը
Դարձրած հսկայ ամբողջին։

Բայց դռները ասեղ բերդի
Զ'բացուեցան շառաշափ,
Հին ամբողջ քուն էր մտել
Քունն էր խորճունկ, անվրդճի։

Ապա յոգնած այն գուսանը
Մի կողմ դրեց իր քրնար
Աչքը գցած կապոյտ ծովին
Սկսեց նայել միալար:

Հանդարտ հովը ծովի խորքից
Յիշատակներ էր բերում,
Եւ հանգիստը տանջուած սրտի
Նորից յուզում, ալմկում:

Իսկ ծփանքներ իրար խառնած
Մեղմիկ ձայնով դիւթական,
Խոր ու հանդարտ հառաչում էր
Ահեղ ծովը Պոնտական:

Եւ ծերունին լուռ ու երկար
Ականջ դրեց այգ ձայնին,
Որ նման էր իր յուսահատ
Այրուած սրտի յոյգերին:

Չատ տարիներ նրա սիրտն էլ
Այդպէս մեղմ էր աղմկում,
Նրա վիշտն էլ խո՞ր էր, անծանր
Ինչպէս ծփանքն այն անհուն:

Իսկ այս անգամ ծեր գուսանը
Ուզեց հանգչիլ ծառի տակ,
Յողնած մարմնով տարածուեցաւ
Երկնքի տակ կապուտակ:

Ձեփուռն էր լոկ, որ անցնում էր
Նրա յոգնած ճակատից
Ծերուկ ծառն էր օր օր երգում՝
Օ՛ր օր երգում թախծալից:

Իսկ մեղմ ծովը բիւր ծրփանքով
Անվերջ աղմուկ էր հանում,
Կարծես ծերուկ հայ գուսանի
Անուշ երգերն էր կրկնում:

Խորհրդաւոր լրուլթեան մէջ
Խաղաղ քնեց ծերունին,
Խոպոպները ուսին թափած
Քնարն ընկած իր կշտին:

1176
1001

ՆՈՒԱԳ Բ.

Գ Ի Յ Ե Ր.

„Չիք ումէք հաղցրագոյն բան
զծնողս եւ ոչ քան զգաւառ իւր“:
ԵՂԻՇԵ:

Շատերն անթիւ, անհուն երկնից
Վար են նայում թախծագին,
Եւ դողդողջուն դիտում լըռիկ
Խոր քուն մտած աշխարհին:

Ջինջ կապոյտը ցօղ է մտղում
Արևատապ բոյսերին,
Յոգնած ամպը քարը թևերով
Չորում ժայռի լանջերին:

Խոր քնած են հայոց երկրի
Հսկայ ժայռերն ահաւոր,

Հովերն անգամ չեն վրդովում
Նրանց անուշ քունն անդորր:

Քունն հանգիստ է յոգնած երկրի
Հեքը կարած է նիրհում,
Իսկ զեփուռը անուշ սիրով՝
Իր ժպտի հետ է խաղում:

Ո՛ր, քունդ անո՛ւշ, յոգնած երկիր,
Աչքդ փակիր մինչև լոյս
Երբ կը բացուի նոր առաւօտ
Եւ ոսկէվառ արշալոյս:

Խաղա՛ անուշ մեղմ ժըպտի հետ
Առաւօտեան զեփուռի,
Ուրախ, անգորբ ականջ դիր դու
Մեղմիկ ձայնին հովերի:

Քեզ չեն խափում քո յոյսերը
Դու կը տեսնիս փառք ու լոյս,
Քնիր հանդարդ յոգնած երկիր
Մինչև ծագէ արշալոյս:

Եւ վեհ սրտով ուրախացիլ
Ո՛վ հայրենիք սրբազան,

Չըղթայական ուրբիներդ
Միշտ ձգտել են փրկութեան:

Կապանքները չեն կաշկանդել
Ազատասէր այն ուզին,
Որ դուրերով անկախ պահեց
Մեր աշխարհը թանգագին:

Իսկ դու գիտես որբա՛ն ծանր են
Ստրկութեան շըղթաներ,
Դրա համար ազատ ոգուդ
Չը փաթթեցիր կապանքներ:

Եւ թող քնին Մասեաց սարեր
Քնին նպատ ու Սիւփան,
Քանի այդպէս զէնքեր ձեռին
Պաշտպան ունին յաղթական...

Սե ժայռերի կտտարններէց
Լուսինն ելաւ դողդողջուն
Եւ լոյս սրփուեց սարին, ձորին
Եւ գետերին կարկաշուն:

Հանդարդ նազով կըտրեց, անցաւ
Լայն կապոյտը երկնքի,

Դալուկ լուսով նա ողորկեց
Կատարն հպարտ Գարբէյի:

Կըտրեց, անցաւ անթիւ ամպեր
Իր երկնային նըհանգից,
Եւ Դըլշուհու շքնաղ ծովում
Կարօտն առաւ հայ երկրից:

Խաղաց, ժպտաց ու ողորկեց
Արծաթափայլ ջրհորը.
Անուշ սիրոյ վառ կարօտով
Լսեց ծովի համերգը:

Ապա նա լուռ, հեղիկ քայլով
Միրտը անվախ ու անդորր
Սկսեց անցնել կամաց կամաց
Մութ անտառը դարեւոր:

Հայոց երկրի լուսինն ուրախ
Չողեր ցօղեց այն վայրում,
Ուր որ անթիւ դարերից հետ
Հայ ռազմիկն էր խրոխտում:

Սակայն երկնից հեղիկ կոյսը
Արագ անցաւ այն բարձրից,

Որ չ'փախցնէ անուշ բունը
Հայ քաջերի աշբերից:

Առաջ անցաւ դէպ Այրարատ
Ողջոյն տալու ծեր լերան,
Որ կանգնած էր հպարտ ու վեհ
Որպէս աւանդ սրբադան:

Եւ կարօտի անուշ նազով
Ողջոյն տուեց ծեր սարին,
Չողքը քցած ոլոր-մոլոր
Ախուրեանի ջրերին...

Ապա անցաւ ժայռոտ Տայքի
Հսկայական լեռները,
Որոնց վերայ հարգչոււմ էին
Հայոց անյաղթ բերդերը:

Ուր Պոնտոսի ծովի ափին
Տեսաւ ամբոցն Երախան,
Ժանիքները երկինք ուղղած
Որպէս վիշապ անսասան:

Տեսաւ այնտեղ մենակ նստած
Հայոց Բարզէն գուսանին,

Որ խըփում էր սիրտը կրակ
Բամբուի անուշ լարերին.

Որ թողնելով մենակ, տխուր
Իր սիրուհուն ողբալու,
Դուրս էր եկել Գողթան երկրից
Ազգի ցաւը երգելու:

Եւ լուսինը լսեց վերից
Երբքը մատաղ գուսանի,
Ուղղած հզօր ու միշտ անյաղթ
Հայոց քաջին ամեհի:

ԳՈՒՍԱՆԻ ԵՐԳ

— «Գուրս եկ Վահան, դուրս եկ դիւցազն,
Եւ կըռւի դաշտ բշտապիւր,
Քեզ է կանչում հայրենիքը
Դէպ Ջարեանդ սըլացիր:

» Հայոց քաջին մեծ ամօթէ
Տանը նստել միայնակ,

Երբ հայրենիքն հառաչում է
Բռնակալի լըծի տակ:

«Ձէնքը ձեռին քեզ են սպասում—
Հայրենիքի քաջերը,
Հառաչում են հայոց Մասիս,
Արտազ, Սիփան լեռները:

«Հայ կտրիճը վայր չի դնէ
Սհեղ գէնքը իր ձեռքից,
Քանի աւեր հայրենիքը
Հառաչում է խոր ցաւից:

«Քարանձաւի անանց կիրճում
Ձէնք են սրում ու զինվում,
Երանց ձայնի գոռ որոտը՝
Սար ու ձոր է դղրդում:

«Առիւծն այնտեղ փախս է տալիս»
Հայ քաջերի մոռունչից,
Չախից արծիւն էլ չի անցնում
Հայոց լեռանց վերայից:

«Աւեր երկրի սար ու ձորեր
Գրակ դարձած քեզ կուզեն».

Հասիր զիւցազն, հասիր շուտով
Արտազ լերինք քեզ կուզեն:»

Եւ լուսինը պայծառ երկնից
Լսեց երգը զիւթական,
Որ գովում էր հայոց երկրի
Գլտրիճներին յաղթական:

Ու թողնելով հայ գուսանին
Խոհերի հետ առանձին,
Լուսինն անցաւ ողջոյն սալու
Համատարած մեծ ծովին:

Իսկ գուսանը նորից երգեց,
Քամբուն խփեց նա նորից,
Բայց զիչերուան խաղաղ ժամին,
Մարդ դուրս չելաւ ամբողջից:

Եւ վշտացած հայ երգիչը
Տխուր սրտով վեր կացաւ,
Փռոշտ բամբուլն ուսին քցած
Արագ—արագ հեռացաւ...

ՆՈՒՍԳ Գ.

ՅՈՎՀԸՆ ԳՈՐԾԸՆԸ.

Չաա ու շատ վշտեր եկան, անցան
Այն տարաբաղդ օրերից,
Երբ հեռացաւ իր տուն-տեղից
Յովհան գուսանը վշտալից:

Երբ որ թողեց Գողթան երկիր
Վանանդ գիւղը հայրական,
Ուսին բցած իր բամբիւրը
Գնաց շրջել Հայաստան:

Նա մոռացաւ կին ու զաւակ
Եւ սիրող մօր արցունքներ,

Մի հոգս մնաց—ազգի ցաւը
Հայրենիքը իր աւեր:

Հայոց երկրի վիճակն անբաղդ
Արին քամեց իր սրտից,
Եւ սև ցաւի խոր խոցերով
Երգեր հիւսեց վշտալից:

Բայց և ինչէր նա չըտեսաւ
Գժբաղդ երկրի ծայրերում,
Ուր թշնամու անարգ ձեռքով
Հայ աշխարհն էր աւերվում:

Տեսաւ Արտագն աւեր դարձած
Հին Ջարեանդն արնալից,
Տեսաւ ծուխը վեր բարձրացող
Ռըշտունեաց դաշտերից:

Տեսաւ հայոց քաղաքների
Աւերակներն ահաւոր,
Որոնց միջին անդուր ձայնով
Թուն էր երգում սրգաւոր:

Եսկ ամայի դաշտերի մէջ
Մի կառանչ էր նա լսում,

Որ օղի մէջ միշտ ճախրելով՝
Արնոտ դիակ էր փնտրում:

Տեսաւ հողի հետ հաւտարած
Քերդ ու պարիսպն հայ երկրի,
Տեսաւ վանքերն աւեր ու լուռ
Առանց անուշ երգերի:

Որպէս մի բու խեղճ ու սգուր
Սյդ լուռ վայրերն այցելեց,
Անմահ նախնեաց փառքն յիշելով
Երկար տանջուեց ու երգեց:

Լացեց աւեր Սյրարատում
Ախուրեանի ափերին,
Գնաց պատմեց սրտի վիշտը
Վանայ վճիտ ջրերին:

Գնաց տեսաւ արնով ներկուած
Ուրմիական մեծ ծովը
Լսեց այնտեղ—բինչ էր երգում
Չար հարաւի սև հովը...

Եւ այդքան վիշտ, ցաւ ու տանջանք
Տեսաւ երգիչն հայրենի,

Ապա ընկած գիւղ ու քաղաք՝
Պատմեց վիճակն հայ երկրի:

Նա անցկացաւ Տարօն ու Մուշ
Հասաւ մինչև Աշտիշատ,
Գնաց երգել Հեր, Զարեանդ,
Նորից դարձաւ Արտաշատ:

Գնաց հասաւ Տիգրանակերտ
Ապա դարձաւ մինչ Դըւին,
Ժայռոտ Վանանդն անցնելով՝
Հասաւ Տայքի բերդերին:

Եւ ողջ երկրում տեղ չմընաց
Որ գուտանը չայցելէր,
Ու խրճելով իր բամբիռին
Ազգի ցաւը նա չերգէր:

Իշխանական պալատներում
Սզգի սուգը նա պատմեց,
Անուշ երգի տխուր խօսքով՝
Լսողների սիրտն այրեց:

Մենաստանի լուռ պատերը
Նրա երգից թընդացին,

Եւ ռազմական երգի ձայնից
Բերդերն հայոց խնդացին:

Ողջ աշխարհում մարդ չ'մնաց
Որ չ'լսէր իր երգը
Եւ չ'խոցէր ու բորբոքէր
Արնոտ սրաի խոր վէրքը:

Երկար դարեր միշտ, անընդհատ
Գողթան երկրի երգիչներ
Անցնում էին հայ աշխարհը
Եւ հնչեցնում բամբիւններ:

Ուսին գցած մի հին բամբիւ
Թողնում էին տուն ու տեղ,
Եւ անընդհատ շրջում էին
Հայ աշխարհը բազմացել:

Սև օրերին երգում էին
Սուգը հայոց աշխարհի,
Ընվիշտ օրին անհոգ երգն էր
Հնչվում ուրախ, բերկրալի:

Գնում էին այցելելու
Հայոց վանքերն աւերուած,
Գնում էին անձամբ տեսնել
Հուրն ու ծուխը բորբոքուած:

Վտանգներից չերկնչելով
Հասնում էին ամեն գիւղ,
Յոյս կըտային խեղճուկ հային
Լինել անվախ, աներկիւղ:

Փռչով ծածկուած անցնում էին
Հայոց անանց լեռները,
Հանդիպողին պատմում էին
Հայրենիքի ցաւերը:

Իսկ երբ լինէր հայ աշխարհում
Իշխանական հարսանիք,
Կամ կատարէր շքեղ խնճոյք
Հայոց փարթամ արքունիք,

Գուսանները բամբիւններով
Ուրախ վայրը կերթային,
Եւ այդ տօնի, կամ հարսանեաց
Գովքն ու փառքը կերգէին:

Բայց հայրենի երգիչները
Մի այլ կոշում ունէին, —
Ընկերակցել ռազմի երգով
Հայոց երկրի բանակին.

Ոգևորել կ'ուող քաջին
Պատերազմի գոռ դաշտում,
Կամ թէ մեռնել կըտրիճի հեռ
Կըռուի ահեղ խառնուածքում:

Իսկ այս անգամ երգիչն Յովհանն
Հայոց աշխարհն անցնելով,
Եկաւ հասաւ Տայք դաւառը՝
Սրտի անհուն ցաւերով:

Ուզեց տեսնել, ցաւը պատմել
Մամիկոնեան Վահանին,
Որ եկել էր բերդն Երախսան
Տեսնել իր մայր Զւիկին:

Ուր որ հայոց իշխանները
Երկար դարեր շարունակ,

Պուղարկէին իրանց կանանց
Պատերազմի ժամանակ:

Ուր կապրէին իշխանուհիք
Ազատ ամեն վտանգից,
Ուր չէր հասնում բիրտ թշնամին
Հայոց լեռանց սարսափից:

Բայց թէ ինչի՞ հայոց բերդից
Սյս անգամին մարդ չեկաւ,
Կամ ինչի՞ էր լուռ ամրոցը՝
Խեղճ գուսանը չիմացաւ:

Իսկ հայրենեաց խղճուկ լացը
Չէր թոյլ տալիս ծեր երգչին,
Թողնել անցնել հին ամրոցը
Դեռ չտեսած այն քաջին...

ՆՈՒԱԳ Գ.

Ե Մ Բ Ո Յ Ո Ւ Մ.

— «Բարձր՝ եկար, բարի Յովհանն,
Անուշ երգիչդ հայրենի,
Երախանը ողջունում է
Քո գալուստը ցանկալի:

«Բարձր՝ եկար Գողթան երգիչ
Հայրենիքի խորքերից,
Բարձր՝ եկար, ծերուկ գուռան
Հայոց աւեր աշխարհից:

«Մեր աշխարհի վիշտն ես լալիս
Անուշ ձայնով մեղմագին,
Վիշտդ երգէ, բարի՛ երգիչ
Ու միշտ վառէ մեր հոգին»:

«Բայց դիւցազնին զուր ես փնտրում
Այս անառիկ ամրոցում,
Նա էլ զնաց զէնքը ձեռքին
Ուր հայրենիքն էր կանչում:

«Մի՞թէ անգործ, տանը նըստած
Անփոյթ աչքով կը դիտէր,
Թէ բռնութեան անարգ շղթան
Ինչ՞պէս պէտքէ կապկապէր:

«Ո՛ր, նա գիտէր որչափ ծանր է
Լուծը անարգ օտարի,
Նրա աչքից քունն էր փախցրել
Վիճակն հայոց աշխարհի:

Բայց դ՛ու գուսան, զնայ նորից
Անցիր Արտազ ու Դըլին
Նև ժայռերի անեղ գրկում
Գտիր հայոց քաջերին:

«Քո բամբուխ անուշ ձայնով
Ընկերացիր դու նրբանց,
Գովէ անվախ, յոյս ներշնչէ
Երգիր փառքը մեր հարանց:

«Եւ այն վայրում վկայ դարձած
Հայ քաջերի գործերին,
Բիւր երգերով նրանց փառքը
Դու կաւանդես դարերին»:

Այս խօսքերով դիմաւորեց
Զւիկ տիկինը նազելի,
Երբ որ լսեց ամրոց գալը
Հայոց ծերուկ գուսանի:

Ապա յայտնեց, որ իր վաշտով
Գնացել էր Թուղարս բերդ,
Որ տեսակցի Արծրունեաց
Քաջ ու անվախ տիկնանց հետ:

Ուր ժողոված ամուր բերդում
Գանայքն հայոց փափկասունս,
Որոշել են խորհուրդ կազմել
Մամիկոնեանց ամրոցում:

Եւ ուր նրանք պիտ որոշեն
Ի՞նչպէս օգնել խեղճ ազգին,
Որ արնաքամ ընկած մենակ
Հառաչում է ցաւազին:

Երբ որ լսեց այս ամենը
Հայ գուսանը քաջքրածայն,
Անուշ զողով սիրտը լցուեց
Մտքերն իրար խառնուեցան:

Ապա տիկինն հրամայեց
Նաժիշտներին գեղանի,
Քցել փափուկ, տաք անկողին,
Լուալ ոտքերը գուսանի:

Եւ Թողնելով երգչին ծերուկ
Խոհերի հետ առանձին,
Զքնաղ տիկինն ու կուսանքը
Մեծ ամրոցում ցրուեցին:

Դեռ չէր հանգչել հայոց բերդում
Յոգնած երգչին ալեհեր,
Երբ ամրոցի ամեն կողմից
Ժողովուեցան զինւորներ:

Գարօտագին համբոյններով
Աղերսեցին գուսանին:

Պատմել անցած հարանց փառքը,
Երգեր երգել թախծազին:

Եւ զգացուած ծերուկն ուրախ
Խըփեց բամբուխ լարերին,
Գովեց բերդը Երախանի,
Գովեց հայոց քաջերին:

— «Փայռի գլխին բարձրանում է
Հայոց բերդը Երախան,
Ծովի ափին անեղ, հպարտ
Բերդն է կանգնած անսասան:

„Հողմ ու քամի զուր են շաշում,
Խըփում ամուր պարսպին,
Ջուր է փրփրում անեղ ծովը՝
Ու հառաշում սաստկազին:

«Հին ամրոցը երկար դարեր
Ծովի խաղին է նայում,
Լսում նրա հանդարտ լացը՝
Խոր հառաչն ու որոտում:

«Եւ իր հսկայ բարձունքներից
Նա ծաղրում է մեծ ծովին,

Մեղմ հեզնանքով դէմ է կանգնում
Ահեղասատ հողմերին:

«Եւ թող մնայ այդպէս հպարտ
Անյաղթ ամրոցն հայկական,
Քանի այդպէս զէնքեր ձեռին
Քաջեր ունի պահապան:

„Առ բամբուխ ծերուկ գուսան
Հայոց երկրի գովքն երգիր,
Առ բամբուխ երգիչ Յովհան
Երախանի փառքն երգիր:

„Փայռի գլխին բարձրանում է
Հայոց բերդը Երախան,
Ծովի ափին անեղ, հպարտ
Բերդն է կանգնած անսասան»:

Պրբան քաղցր, անուշ հնչեց
Դիւթիչ երգը ծերունու,
Պրբան խոհեր, վէրք ու հրճուանք
Յաջորդեցին իրարու:

Հայոց երգչի ձայնը մեղմ էր
Գէմքն արևառ ու յողնած,
Բամբուլը հին ցաւերի պէս
Խափոպնեքը խճրճուած:

Ո՛ր, անուշ հնչեց թովիչ երգը
Մեկամղձոտ լուսնի տակ,
Անուշ բաղխեց ծերուկ սիրալ
Ուր այրվում էր մի կրակ...

Երբ գուտանը ձայնը կըտրեց
Ու վերջացրեց իր երգը,
Լսողների սրտերի մէջ
Բորբորուեցաւ հին վէրքը:

Չուրջ բոլորած ծեր գուտանին
Աղաչեցին բան պատմել,
Իտրեր առաջ եկած, անցած
Հայ քաջերի գովքն անել:

Եւ ծերունին սկսեց պատմել
Անմահ նախնեաց գործքերից,
Պատմեց ինչպէս Վահագն քաջին
Երկինք տարան աստղայից:

Պատմեց մէկ-մէկ հայ դիւցազնի
Գլխից անցած անցքերը,
Պատմեց սէրը Աստղիկ կոյսի
Նըրա թողած հետքերը:

Եւ անձնատուր խոր յոյզերի
Հայոց գուտանն ալևոր,
Գնաց հասաւ մինչ դարերը
Հիզրանների ահաւոր:

Պատմեց կռիւն անյաղթ Հայկի
Գործանումը թշնամու,
Յիշեց սրգոցը մեր նախահօր
Եւ Արամին ահարկու:

Մէկ-մէկ թւեց յաղթու թիւններն
Հայոց Տիգրան արքայի,
Երկար պատմեց կըռիւնները
Արշակունեաց մեծ տոհմի:

Իսկ զինւորներն ուրախ, գուարթ
Լսում էին գուտանին,
Ոգևորուած ականջ գնում
Նախնեաց անմահ գարծբերին:

Եւ զգացուած սուրբ յոյզերով
Հրճվում էին, ծիծաղում,
Ու կամարներն հայոց բերդի
Բարձր ձայնով գղրղում:

ՆՈՒՍԳ Ե.

ԿՆՆՆՆՑ ԽՈՐՀՈՒՐԳԸ

„Միով գոտեալ նեմարտութեան
պնդեցվն զվէջս արք եր կանայք՝
ԵՂԻՇԷ

Ա՛րդ, ս'վ Հայկակ, ասո՛ւ դու ինձ
Ի՞նչ կայ աւել սրբանուէր
Քան հայ կնօջ անեղ ուխտը
Նրա խոտումն անվեհեր...

Ի՞նչ կայ աւել վեհ ու չքնաղ
Քան ռազմասէր հայ կինը,
Որ ուխտում է զէնքով փրկել
Հայրենիքի պատիւը:

Սակայն լսիր, թէ մութ բերդում
Հայոց տիկնայք միասին՝

Ինչպէս կազմած մի մեծ խորհուրդ
Խօսում էին առանձին:

Խօսում էին Տայոց երկրում
Ապաստանած տիկնայքը,
Որանց համար թանգ էր ու սուրբ
Սիրած ազգի փրկանքը:

Որոնց իր մօտ հրաւիրած
Ձեռի տիկինը նագելի,
Գառաջարկէր օգնել փութով
Հայրենիքին սիրելի:

Այնտեղ էին վեհ ու անյաղթ
Իշխանուհիք Գուգարքի,
Որոնց գէմքին փայլում էին
Սպինները վերքերի:

Այնտեղ էին բարձրահասակ
Անձեացի քաջ կանայք
Որոնց համար կեանքը շունէր
Ուրիշ մի այլ նպատակ,

Քան թէ կըռւել ու ազատել
Հայրենիքը սրբազան,

Որպէս ռազմիկ անվերջ մղել
Մի պատերազմ անսասան:

Եւ հայ կինը, որպէս զայրոյթ
Սրաի թոյնն էր դուրս թափում,
Ուր ուխտում էր մնալ անվախ
Գուլ մղել անդադրում:

Եւ կանայցի շքնաղ սեռին
Ցատուկ քնքոյշ պերճութեամբ՝
Չատ խօսեցին հայ տիկնայքը
Վառուած ազգի փրկութեամբ:

Ո՛, ինչ կար աւել բերկրալի
Քան այդ ուխտը սրբանւէր,
Եւ ո՞ր երկրում կին ու աղջիկ
Այնքան քաջ են, ռազմասէր,

Որքան հայոց ազատ մեծցած
Քաջակորով կանայքը,
Որ դարերով հանդիսացան
Ազգի վսեմ պարծանքը:

Ահա այդտեղ, այդ ժողովում
Ուր շատ հարցեր վճռեցին,

Քաջ Ձւիկն ու Վասկանուշը
Վերջում այսպէս խօսեցին.

— «Դէհ. շուտ գրիր, քոյր իմ Ձւիկ
Մեր աշխարհի ողջ կանանց,
Որ բացուել է մեր առաջև
Լայն ասպարէզ նոր փառաց»:

Այսպէս ասաց ու հառաչեց
Քաջ տիկինը Գուգարքի,
Որ չէր կարող անհոյժ լսել
Վիշտը հայոց աշխարհի:

— «Ես կը գրեմ Ձւիկն ասաց
Քաջ Անահտին Տարօնի,
Որ շուտ կազմէ մի մեծ բանակ
Եւ լեռներում պաշտպանուի:

«Իսկ Ռշտունեաց գեղեցկադէմ
Իշխանուհի Ջարուհին
Հետը առած կըտրիճ կանայք
Գնայ հասնի մինչ Դըւին.

«Կամ Արտազի լեռների մէջ
Մեր գնդերին սպասէ

Եւ քաջաբար մըղած կըուին
Իր վաշտերով մասնակցէ:

«Կամսարական քաջ տիկնայքը
Դեռ վաղուց են պատրաստուել
Հայրենիքի անկախութիւնն՝
Արեան գնով յետ առնել:

«Անյաղթ Սիւնիքն ու Այրարատ
Հազար կանայք մեզ կըտան
Իսկ Արծրունեաց իշխանուհիք՝
Կրակ դարձած մեզ կուգան:

«Եւ մենք այսպէս պէտք է զինենք
Ողջ աշխարհը հայրենի,
Որ թշնամուն ցոյց տանք հայոց
Կնօջ ոյժը վիթխարի:

«Ապա կանանց այս բանակով
Կըուի կըտանք Արտազում,
Կամ կըհասնենք մինչ Ջարեանդ
Ուր լեռներն են հառաչում:

«Այնտեղ անվախ մենք կը սեղմենք
Սուր ու նիզակ մեր կըծքին,

Անվախ սրտով մենք կը վազենք
Գէպի ազդի թշնամին:

«Մենք մեր ճիշի մէջ կը խեղդենք
Ռիբա քրքիջը բռնութեան,
Կրակ ու բոց և շանթ դարձած
Մենք կը վշրենք մեր շղթան:

«Եւ միթէ մեզ մեծ ամօթ չէ
Ո՛վ իմ քոյրիկ անդրանիկ,
Թողնել անվերջ լայ, հառաչէ
Մի սրբազան հայրենիք:

«Նա որ սնոյց Ղևոնդ, Ներսէս,
Եւ դիւցազներ անհամար,
Նա որ երկա՛ր, երկա՛ր դարեր
Կուռք է դարձել մեզ համար:

«Եւ ասացէք, միթէ հնար է
Սպրեւ, մնալ կենդանի,
Ուր որ կեանքը լոկ մի շաբթ է
Անվերջ արնոտ ժամերի՞»:

Կինը լսեց, հայեացքն ուղղեց
Հսողներին նազելի,

Որ մտքերի անծայր ծովում
Խորհում էին վշտալի:

Հակառակել քաջ կնօջը
Նրանց մտքից չէր անցնում
Փրկել սարուկ հայրենիքը —
Ամենքն էին ցանկանում:

Եւ շատ անգամ այդ տիկնայքը
Ժողովուել են միասին,
Կեանք ու արիւն զոհ բերելու
Հայրենիքի սուրբ դատին:

Չատ անգամ են նրանք գրել
Հայոց անյաղթ առիւծին,
Թէ մեր երկրի կանանց խըմբով
Կը մասնակցեն սուրբ կըռուին:

Նրանք էին, որ ձայն տուին
Իշխանների ժողովում
«Կուի մղել մինչև ի վերջ
Եւ չնդունել մի զիջում»:

Այժմ տիկնայքն այդ նազելի
Խորհում էին թախծալից,

Ներկան, անցածն ու գալիքը
Անցնում էին մտքերից:

— Շրագրիդ հաւանում եմ
Զւիկ, քոյր իմ սիրելի,
Այսպէս խօսեց վերջապէս
Կինը Վրէն իշխանի

« Դնանք խառնուենք մեր որդոց հետ
Կըռւիներ անվախ, համարձակ,
Մեր թոյլ ձայնն էլ մարտի գաշտում
Թող տայ մի նոր արձագանք:

« Յոյց տանք պարսից արքունիքին
Որքան քաջ է հայ կինը,
Եւ պահանջներ մեր նախահարց:
Թափած արեան սուրբ գինը:

« Վար չդնենք մեր սրերը
Մինչ հայրենիքն անկախ չէ,
Մինչ մատնութիւնն արնոտ ձեռքով
Մեր քայլերին կը հետևէ

« Վրէժի բոցով մենք սլանանք
Ուր որ պարտքն է մեզ կանչում,

Ո՛ր, հայրենիք մեր սրբազան
Զուր ես այդքան հառաչումս...

Կինը լուց ու վեր կացաւ
Սենեակն անցաւ ծայրէ ծայր,
Նորից բազմեց թաւշեայ գահին
Նորից խօսեց արիաբար.

— « Դէհ, շուտ արա, գրիր որդուդ
Որ մեզ սպասէ Դըւինում,
Ուր կը կանգնենք մենք քաջաբար
Հայոց զօրքի շարքերում:

« Իսկ այժմ և ետ ճամբայ հանիր
Սուրհանդակներ ժիր, զգօն,
Որ սլանան արծւի թևով
Դէպի Դւին ու Տարօն:

« Պատգամներդ շուտով տանին
Հասցնեն հայոց քաջ տիկնանց,
Յայտնեն նաև մեր սուրբ ուխտը
Քաջ զինւորին հայրենեաց»:

Գեղեցկադէմ իշխանուհին
Էլ իր խօսքը չերկարեց,

Մտղաղաթեայ կապոցները
Առաւ արկնօջը մեկնեց:

Իսկ մտքերի անծայր ծովում
Սուգունած հայոց արկնայքը,
Դեռ շատ երկար խորհում էին
Սիրած ազգի փրկանքը...

ՆՈՒՍԳ Զ.

ՄԵՄՐՈՒԸՆԻ ՀԵՆԳԻՍՏԸ.

Օրհնեա՛լ լինիս հայոց աշխարհ
Որ միշտ վեհ ես ու անյաղթ,
Օրհնեա՛լ լինիք հայոց հովեր
Որ սահում էք անկապանք:

Օրհնեա՛լ լինիք խոր ձորերի
Ջինջ ու անուշ վտակներ,
Որ շատ անգամ լուացել էք
Մեռնող քաջի խոր վերքեր:

Օրհնեա՛լ լինիք և դուր դաշտեր
Արնով ցօղած քար ու բոյս,
Օրհնեա՛լ լինիս հայոց արև —
Եւ դու պայծառ արշալոյս...

Եւ արչալոյսն հայոց երկրի
Նոր էր զարթել վառի վառ,
Երբ կանգ առան Մամբուանում
Երկ զոյգ ահեղ հրիվար:

Նժոյգ հեծած գալիս էին
Երկու շքնաղ աղջիկներ,
Գօտիներէց ամուր կապած
Ականակուռ լայն սրեր:

Գլուխներին դրել էին
Սաղավարտներ արծաթից,
Մեծ նիզակներ ձեռքերն առած՝
Զրահ կապել կրծքերէց:

Միայն սիրուն հուսերն էին
Մատնում սեռը կանացի
Որ անխնամ թափուած էին
Այն ուսերին առնացի:

Նրանց յետքից գալիս էին
Երկու հրսկայ զինւորներ,
Հեծած ձիանք փրփուր դարձած,
Հագած սպիտակ զրահներ:

Ճամբորդները վայր ցատկեցին
Իրանց փրփրած ձիերէց:
Զոյգ զինւորներն առաջ անցան
Ու բռնեցին սանձերից:

Եկւորները քոյրեր էին
Սիրուն Չուշանն ու Պսաղիկ,
Որ դուրս եկան կէս գիշերին
Երախանից անառիկ:

Եւ այժմ առած սուրբ պատգամը
Հայոց կանանց անվհահեր,
Գըշտապէին դէպի Դիին
Եւ դէպ Տարօն կիսուէր:

Նժոյգներէց վար իջնելով
Նրանք վանքը դիմեցին,
Եւ ցանկացան գնալ տեսնել
Տալքի ծերուկ երեցին:

Սուրբ ծերունին երբ որ լսեց
Զիանց աղմուկն ու դոփիւն,
Ղայն դարբասից դուրս շտապեց
Առաջ գնաց հիւրերուն:

Անասելի մի խոր բերկրանք
Զարթեց նրա սրտի մէջ,
Ուր վառվում էր սէր ու կարօտ
Եւ մի սուրբ յոյս միշտ անշէջ։

Իսկ կոյսերը լուռ մօտեցան
Պատկասելի ծերունուն,
Եւ երկիւղած համբուրեցին
Նրա աջը դողողօջուն։

Գգուեց նրանց ծեր Տաճատը
Եւ համբուրեց զգացուած,
Ու հետն առած զոյգ քոյրերին
Վանքը մըտաւ սգազգեաց։

Եւ ծերունին սկսեց հարցնել
Ո՞ւր էր առիւծը—Վահան,
Ի՞նչ էր խորհում չայրապետը,
Ո՞ւր էր բանակն հայկական։

Կամ թէ ո՞ւր էր բերդ թշնամին
Երկրի ո՞ր մասն էր քանդում,
Հայոց երկրի աւագանին
Ի՞նչ էր արդեօք լուռ խորհում։

Չքնաղ Աստղիկն երբ որ լսեց
Ծեր երեցի խօսքերը,
Յուզւած սրտով այսպէս պատմեց
Հայրենիքի ցաւերը։

— «Մենք էլ վաղուց լուր չունէինք
Սահմաններից հեռաւոր,
Միայն երեկ ամրոց եկաւ
Յովհան գուսանն ալճոր։

„Նա լուր բերեց թէ թըշնամին
Զարեանդն է աւերում,
Կըրակ տուած աւան, քաղաք
Հիմբից քանդում է, այրում։

„Իսկ հայկական բանակն անվախ
Հաւաքվում է Արտազում,
Օրհասական կըռւի համար
Դիրք է փնտռում ու զինվում։

«Այնտեղ կերթայ իր քաջերով
Հայոց առիւծն անվեհեր,
Որ Դըւինում կրակ դարձած
Սպասում է անհամբեր։

«Նա ժողովել է Կամսարական
Իշխաններին ուխտատէր,
Նրա մօտն են Մարգղպանն հայոց
Եւ Ռշտունիքն անվեհեր»:

«Իսկ ծերունի չայրապետը
Ասել է քաջ Վահանին,
Որ այս անգամ ինքն էլ կըգայ
Մասնակցելու սուրբ կըռուին»:

«Նա զինել է Սիւնեաց երկրի
Քահանայքն ու երեցներ
Որ քաջարար պաշտպանէ
Սուրբ հայրենիքն իր աւեր»:

«Իսկ անառիկ Երախանում
Զւիկ տիկինը նազելի
Երեկ գիշեր խորհուրդ կազմեց
Քաջ կանանց հետ Գուգարքի»:

«Չատ խօսեցին հայ տիկնայքը
Ազգի ցաւը անհատնում,
Չատ կշռեցին հանգամանքներն
Ու կայացրին որոշում—

«Հրաւիրել հայոց երկրի
Քաջամարտիկ ողջ կանանց,
Որ զէնք առած անվախ, ազատ
Պաշտպան կանգնին հայրենեաց»:

«Եւ կամ Ժրկեն հայրենիքը
Ստրկական վիճակից,
Կամ թէ մեռնին անվախ սրտով
Չարհամարուած ամենքից»:

«Եւ մենք ահա այսպէս շտապ
Տանում ենք սուրբ հրաւէրներ՝
Դէպի Դըւին, դէպ Արտաշատ
Եւ Ռշտունիքն անվեհեր»:

Կոյսի բերած այդ լուրերից
Խոր զգացուեց ծերունին,
Եւ բերկրանքի մի վառ կրակ
Փայլեց նրա սուրբ դէմքին»:

Չունչը կըտրած նա լսում էր
Այդ լուրերը ցանկալի,
Ապա դողդոջ, սւրախ ձայնով
Այսպէս խօսեց բերկրալի.—

— «Օրհնեա՛լ լինիս ազնիւ աղշիկ
Բարի լինի գալուստդ,
Գեանք տուեցին ծեր երեցիս
Բերած բարի լուրերըդ:

«Վաղուց է որ աչքըս դըռան
Լուր կուզէի մեր երկրից,
Բայց Մամբուան ոչ որ չեկաւ
Մեր արնաներկ աշխարհից:

«Չեկաւ նոյնպէս և ո՛չ մէկը
Գուտաններից հայրենի,
Չեկաւ պանդուխտ կամ մի օտար
Որ իմ կարօտս առնէի:

„Ոյժ եմ մաղթում հայոց քաջին
Զօրքին անյաղթ մի հաւատ,
Գեանք եմ խնդրում կռուող կանանց
Եւ հայրենեացս յուսահատ:

«Գեանք եմ մաղթում Հայրապետին
Եւ մի վիճակ բարեւից,
Աստուած օրհնէ սուրբ ծերունուն,
Որ տանջուամ է վշտալից:

«Իսկ ձեզ, կուսանք ես օրհնում եմ,
Աստուած լինի ձեզ ընկեր,
Գնացէք անվախ, ուր կանչում է
Խեղճ հայրենիքը մեր աւեր:

«Իսկ ինձանից բարև տարէք
Համբոյր տարէք վշտալի
Այն հեռաւոր ու յուսահատ
Հողին, ջրին հայրենի:

«Որ սգում է ու հառաչում
Բռնակալի լծի տակ,
Որ յուսահատ հայեացքն ուզղած
Մեզնից կուղէ մի վրկանք»:

Երբ հանգչեցին Մամբուանում
Ճամբորդները նազելի,
Պատուիրեցին շուտով բերել
Երիվարներն ամեհի:

Նորից ելան համբուրեցին
Աջը ճաճատ ծերունու,
Եւ շտապով թըռան հեծան
Նժոյգներին ահարկու:

Եւ դեռ Տայրի սահմաններում
Չատ չհեռացած աւանից,
Սուրհանդակներն հանգիստ առան
Ու ցած իջան ձիերից:

Համբուրեցին նրանք իրար
Ու բարի երթ մաղթեցին
Եւ խփելով նըժոյգներին,
Տարբեր կողմեր գընացին:

Մէկը գնաց դէպ արեւմուտք
Պարխար լեռանց լանջերը,
Միւսը քշեց դէպի առաջ—
Այրարատի լեռները:

Եւ շատ չանցած, աչքից կորան
Կուսանքն հայոց նազելի,
Փոշին ծածկեց սպիտակ ուղին
Լուեց դոփիւնը ձիերի...

ՆՈՒՍ. Գ. Է.

Գ Ի Ի Ն Ի Ա Ռ Ա Ի Օ Տ Ը .

Այնտեղ, ուր որ այսօր միայն
Մահուան դալուկն է տիրում
Ուր մենասէր, սըգւոր քամին
Խեղճ ձայնով է հեկեկում,

Ուր սըգում են մոլոր, մենակ
Աւերակաց կոյտերը,
Եւ ողբում են անգուր ձայնով
Խաւարասէր բըւերը,

Կար ժամանակ, որ այդ վայրում
Հզօր, ուրախ, փառաւոր
Մեծ Դւինն էր հանգիստ առնում
Իր փառքերով դարևոր:

Իսկ այսօր լոկ վայոդ քամին
Մահուան մի երգ է երգում,
Յոյզով լցնում ճնշուած հոգին
Սիրաը ցաւով աղմբում:

Բայց այսպէս չէր այն ժամանակ
Երբ նա անկախ էր, ազատ
Երբ իր համար կեանքն էր զոհում
Իր քաջ որդին հարազատ:

Ո՛ր, այսպէս չէր այն օրերը
Երբ որ կոյսը հեղ Աստղիկ
Տայոց երկրից եկաւ Դւին
Որպէս անվախ մի ռազմիկ:

Երբ հեռն առած սուրբ պատգամը
Հայոց կանանց անվեհեր,
Ներկայացաւ զօրավարին
Եւ Մարդպանին ալեհեր:

Խօր էր քնել այն գիշերը
Դւինն հսկայ ու անդորր,
Միայն քամին նրա համար
Երգել էր մեղմ մի օր օր:

Լայն ու բարձր պարիսպները
Որպէս մի մայր գլթառատ,
Սեղմել էին իրանց գրկում
Հին քաղաքը բազմամարդ:

Մեծ Դւինի քունն անուշ էր
Նման քնին այն մարդու,
Որն ազատ է վիշտ ու հոգսից
Ցաւեր շունի տանջելու:

Հայն պարսպի ժանիքները
Ցցուած էին գէպի վեր,
Կանգնած հպարտ ու յաղթանդամ
Որպէս վիշապ անվեհեր:

Որոնք իրանց բարձունքներով
Յօղն են խլում ամպերից,
Եւ ներկվում են ոսկէ գոյնով՝
Արշալոյսի շողքերից:

Եւ այդ օրն էլ հաստ ժանիքներ
Փայլվիցին ոսկեվառ,
Երբ ներկուեց ջինջ կամարը
Եւ լեռները շար 'ի շար:

Ձարթեց անհոգ հայ զինւորը-
Գիշերային խոր քնից,
Հայեացք գցեց մեծ քաղաքին
Աշտարակի բարձունքից:

Ապա հպարտ դարձաւ նայեց
Ապարանքին հայկական,
Ուր ապրում էր զիւցազն հայոց,
Մամիկոնեան քաջ Վահան:

Եւ զգացուած հայ առիւծի
Հերոսական գործքերից,
Այն մեծ քաջին նուիրուած
Երգը երգեց բերկրալից:

ՁԻՆԻՈՐԻ ԵՐԳԸ

«Անցիր լուսին էլ մի շողայ
Հայոց չքնաղ երկնքից,
Խիստ ես դժգոյն նրա զիմաց,
Ով որ քաջ է ամենքից:

Դու էլ անցիր երկնից արև
Եւ թագնուիր ամպի տակ,
Հայոց երկրի արևն այրող
Միշտ է փայլուն ու յստակ:

«Անցէք դուք էլ, ո՛վ աստեղունք
Ձեր շողերով թախծալից,
Ձեզնից պայծառ բոցեր թըռան
Հայոց քաջի գոռ սըրից:

«Հայոց երկինք, հայոց աշխարհ
Թող ք» արգանդն օրհնուի,
Որ մեզ համար ծնար Վահան
Այդ առիւծը ամենի՛:

Երգը կըտրեց... զինւորն իջաւ
Աշտարակի բարձունքից,
Մեծ քաղաքն էլ քնից զարթնած
Ուրախ խնդաց բերկրալից:

Այդ ժամանակ մեծ դարբասից
Քաղաք մըտաւ մի գուժկան,
Որի յետքից նժոյգն հեծած
Գնում էր մի պահսպան:

Ձիանց ուժգին դոփիւններից
Ողջ Դւինը դըրդաց,
Իսկ գուժկանի սիրուն տեսքից
Ամբօխը մնաց զարմացած:

Մ'վ էր չընաղ այն եկւորը
Գամ ինչ գոյժ էր նա բերում
Ոչ ոք կրցաւ հասկանալ
Հայոց ապշած քաղաքում:

Իսկ այն գուժկանն արագ-արագ
Ապարանքին մօտեցաւ,
Թեթեւ ու նուրբ շարժումներով
Ահեղ ձիուց վար իջաւ:

Երբ եկւորի գալը լսեց
Սպարապետն ահաւոր,
Չտապ քայլով առաջ դիմեց
Մի յարգանքով անսովոր:

Գուժկանն եկող Աստղիկ կոյսն էր
Որ գալիս էր հիւսիսից,
Հայոց տիկնանց պատգամն առած,
Որ լուր տանի հայ հրկրից:

Իսկ երբ լսեց զօրավարը
Կոյսի գալու նպատակ,
Իննում գտնուած ռազմիկներին
Չուտով կանչեց ապարանք:

Եկան մէկ-մէկ հայոց երկրի
Իշխանները անվեհեր,
Եկաւ նաև Հայրապետը
Սուրբ Յովհանն արևհեր:

Իսկ երբ ամենքն հաւաքուեցան
Մեծ դահլիճում միատեղ,
Նիստը բացեց սպարապետը
Ձայնով հզօր ու ահեղ:

Պատմեց նրանց մօր պատգամը
Եւ նպատակն հայ տիկնանց,
Ապա կարգաց և նամակը
Գործվագուլթ մօր գրած:

Ապշած ու լուռ լսում էին
Իշխանները ուլտասէր
Հայոց կնօջ սուրբ պատգամը
Նրա ուխտը անվեհեր:

Երբ աւարտուեց ընթերցումը
Մի վէճ սկսուեց նրանց մէջ,
Թէ ինչ գրեն հայոց տիկնանց
Գործին ինչպէս տան մի վերջ:

Յարմար գտան որ տիկնայք
Գան մասնակցեն այս կուրին:

Իսկ անվեհեր առիւծն հայոց
Եւ քաջ ներսէհն ու չրահատ
Այլ կերպ էին խօսում, վիճում
Ու զիմադրում անընդհատ:

— «Մենք հերիք ենք, միշտ կրկնում էք
Մամիկոնեանն ահաւոր,
Մեր սրերը կրնան տանել
Յաղթութիւններ փառաւոր:

Իսկ մեր տիկնայք թող սովորին
Յաղթող որդոց դուրս գալ դէմ
Եւ պսակել այն քաջերի
Ճակատները քրտնազէմ:

— «Մենք հերիք ենք կրկնում էին
Գամսարական քաջերը,
Մենք շենք տանի մեր մայրերին
Կէպի լերանց լանջերը:

Թող պաշտպանուին տրվածայքս
Ինչպէս իրանք են ուզում:

«Բայց ամօթ է այստեղ քըննել
Պարտուած հայի վիճակը,
Վկայ է Աստուած, ո՛վ իշխաններ
Քաջ է հայոց բանակը:

«Մեզի համար չէ բացուելու
Անարգանքի մի դառն օր,
Գրե՛նք, գրե՛նք հայոց տիկնանց
Ուրախ մնան, բախտաւոր»:

Իշխանները կամաց կամաց
Հաշտուեցան այն մտքին,
Որ հայ տիկնայքն աւելորդ են
Արտադ լերանց մեծ կըռւին:

Նրանք շուտով պիտի սլանան
Գէպի հօօր թըշնամին,
Որ կազմ, պատրաստ մօտենում է
Ջարեանդի սահմանին:

Իսկ երբ իրանք յետ կը դառնան
Ժողովելու նոր ոյժեր,
Այն ժամանակ կոչ կուղարկեն
Տայքի տիկնանցն անվեհեր:

Իսկ այսօր լուկ յանձնարարուեց
Հայոց քաջին ամեհի,
Գրել տիկնանց՝ որոշումը
Իշխանական ժողովի:

ՆՈՒԱԳ Ը.

ԱՌԻԹՆԵՐԻ ԲԱՆԱԿԸ.

Գիտես Հայկակ, ամեն ռազմիկ
Ունի միակ մի նպատակ,
Թէ երբ կըզգայ ու կը հասնի
Ահեղ կըուի ժամանակ.

Որ ինքն անվախ սուաջ խաղայ
Վրէժն առնի թշնամուց,
Գըուի ահեղ, արեան դաշտում
Թափէ սրտի թոյնն ու բոց:

Եւ արզ նորից եկաւ, հասաւ
Այն երջանիկ ժամանակ,
Երբ ժողովեց քաջ Վահանը
Առիւծների գոռ բանակ:

երբ ռազմիկներն ամեն կողմից
Դէպ ապարանք ժուլթացին:

Նրանց երկար նիզակները
Եւ սրերը շողշողուն,
Փայլում էին արևի տակ
Ինչպէս երկինք պսպղուն:

Փայլում էին վառ գոյներով
Արծաթապատ զրահներ,
Ըողում էին, վառվում, հանդում
Որպէս հրեղէն լեզուներ:

Եւ շատ շանցած ամբողջ վայրը
Ռազմիկներով ծածկուեցաւ,
Խօսք ու շշուկ, համբոյր, աղմուկ
Ամեն կողմից լսուեցաւ:

Եկան մէկ-մէկ իշխանները
Հեծած ասեղ նժոյգներ,
Եկաւ նաև հայոց երկրի
Ծեր Մարգպանը ալեհեր:

Կամաց-կամաց կտրուեցին
Բարձր ձայներն ու աղմուկ:

Եւ զօրքն հայոց խոր յարգանքով
Հայեացքն հիւսիս դարձրած՝
Տեսաւ եկող ասեղ վաշտը
Ոտքից գլուխ սև հագած:

Մռայլ էին եկողների
Հայեացքները անաւոր,
Թէև նրանց լայն կրծքերին
Խաշեր կային ժառաւոր:

Ա՛րդ, Յովհանն էր, որ գալիս էր
Հայոց զօրքին խառնուելու,
Յետքից քցած մի շքախումբ
Մի շքախումբ անհրկու:

Նժոյգն հեծած սուրբ ծերունին
Ընթանում էր առջևից,
Իսկ տամներկու եպիսկոպոս
Գնում էին յետևից:

Ապա վացսունն արեղաներ
Եւ շորս հարիւր քահանայք,
Հագած զրահ, կաղմ ու պատրաստ
Անցնում էին շարունակ:

Սյսպէս եկաւ մասնակցելու
Եկեղեցու սուրբ պետը,
Սյսպէս եկաւ նա յայտնելու
Սիրած ազգին իր սէրը:

Խորհրդաւոր այդ վայրկեանին
Նորից լսուեց թմբկի ձայն,
Որ կարգի էր հրաւիրում
Հայոց զօրքին ցիր ու ցան:

Հրաժեշտ տուին փեսաները
Գեղ հարսներին սիրասունն,
Հրաժեշտ առեց անվախ մայրը
Քաջամարտիկ իր որդուն:

Եւ այդ անեղ ժխորի մէջ
Ուր որ վեհ էր ամեն բան,
Յանկարծ լսուեց աղիողորմ
Մանուկների լացի ձայն:

Նրանք որ միշտ սովոր էին
Սիրած հօրը փարուելու,
Առանց որոնց նրանց կեանքը՝
Գուցէ միշտ էր սենալու:

Թէև լացով բայց զատուեցան
Սյն ռազմասէր հայրերից,
Նրանց լացն էլ շուտ խլացաւ
Հսկաների որոտից:

Ապա տիրեց մի լուռ թիւն
Զօրքը կանգնեց յարգանքով,
Երբ դուրս բերին զօրավարի
Նժոյգն անեղ ու կորով:

Չէր հանդարտուել կապուտակ ձին
Գեռ դոփում էր շարունակ,
Երբ երևաց առիւծն հայոց
Ձեռքին բռնած մի դրօշակ:

Զօրքը ապշեց նրա տեսքից
Յարգանք տուեց իր պետին,
Որոտնդոստ կեցցէներից
Օղը թնդաց սաստկապին:

Գեղեցկատես քաջի դէմքին
Կարծես հուր էր շողշողում,
Սև աչքերը վառ բոցերով
Երևի պէս են փայլում:

Խոպոպները թափուած էին
Իր ուսերին գեղանի,
Որ տալիս էր հայոց քաջին
Առիւծի տեսք ամհրի:

Նուրբ ընչացքը նա ոլորեց
Հայեացքն ուղղեց դէս ու դէն,
Չափեց ոյժերն իր քաջերի,
Կանգնած ուրախ, ժպտադէմ:

Ապա հեծաւ իր նժոյգ ձին
Ջորքին տուեց մի նշան,
Որից յետոյ վաշտերն հայոց
Մէկ-մէկ առաջ շարժուեցան:

Եւ նա ընկաւ զօրքի առաջ
Սուրը ձեռին շողշողուն,
Որի յետքից գնում էին
Հեծեալ վաշտեր զարդարուն:

Նրա յետքից, որ արևն էր
Հայոց անբաղդ աշխարհի,
Որը վաղուց կեանքն էր զոհել
Ահեղ պատին հայրենի:

Ա՛րդ, չէր մնացել Գողթան երկրում
Ո՛չ մի գուսան ակհեր,
Որն ի պատիւ այդ մեծ քաջի
Չէր յօրինել բիւր երգեր:

Նա դարձել էր երգերի նիւթ
Համեստասէր գեղջկուհու,
Որի համար կեանքը ունէր
Լոկ նպատակ սիրելու:

Նրան էր միշտ գովաբանում
Մայրը որդուն օրբելիս,
Նրան էին օրհներգ կարդում
Ազգի սև օրն յիշելիս:

Երբ զօրավարն իր բանակով
Պարիսպներին մօտեցաւ,
Մեծ Գւինի հին դարբասը
Շուրջներով բացուեցաւ:

Լայն դռների կշտին նըստած
Գուսանքն էին երգ երգում,
Ողջ երթ մալթում հայոց քաջին
Զօրքին մի ոյժ անհատնում:

Իսկ դավնեղարդ կամարներից
Զօրքերն հայոց անցկացան,
Հրաժեշտ առած, վերջին անգամ
Արագ-արագ հեռացան:

Այսպէս անցաւ բանակն հայոց
Երկրի անանց լեռներից,
Այսպէս անցաւ զաշտ ու անտառ
Իր հայրենի աշխարհից:

Միայն տեղ-տեղ մօտ գիւղերից
Հասնում էին նոր գնդեր,
Ինչպէս հեղեղ թափվում էին
Այն ծով բանակն անվեհեր:

Իսկ աղմուկը հայոց զօրքի
Հանում էր խոր արձագանք,
Որի նմանը չէր լսուելու
Չառ տարիներ շարունակ:

Երբորդ օրում բանակն հասաւ
Հին Արտաղի լեռներին,
Երբ թշնամու զօրքի մասին
Մեր բանակը լուր բերին:

Երբ որ լսեց առիւծն հայոց
Հայ գուժկանի խօսքերը,
Նրա սրտում բորբոքուեցան
Փոթորկալից կըրքերը:

Իսկոյն և ետ նա արձակեց
Ահեղասաստ հրաման—
Առնել բանակն ու շուտ տանել
Պրտաղ լեռներն անսասան:

Որ գիշերէ ազատ հանգիստ
Յոգնած բանակն հայ երկրի,
Մինչ առաւօտ ոյժն հաւաքած՝
Ահեղ մարտին պատրաստուի:

Եւ զօրքն ելաւ ժայռերն ի վեր
Ներսեհապատ գիւղի մօտ,
Քանակ դրեց, հանդստացաւ
Մինչև բացուեց առաւօտ...

ՆՈՒԱԳԻ Թ.

ԳԻՅԵՐԸՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ԲԵՆԵԿՈՒՄ.

, կեանք իւրեանց ի ման հաւարեալ
էին եւ ման իւրեանց աճուցիկ կեանք
ԵՂԻՆՆԵՆ

Ո՛վ կարող է, արդ մոռանալ
Այն ժխորը ահարկու,
Ով երբ և է մարտի դաշտում
Դուրս է եկել կռուելու:

Ով հմայուած պատերազմի
Գերմարդկային զօրութեամբ՝
Առաջ կերթայ դէպի մահը
Լցուած անեղ բարկութեամբ:

Եւ ուր մարդը մոռանում է
Իր գոյութեան նպատակ,
Ուր չի դադում անեղ միտքը
Գանգ է առնում ժամանակ:

2է, անմոռաց է այդ վեհ ժամը
Քաջի համար ռազմասէր,
2ի մոռացվում խուլ որոտը՝—
Պատերազմի հըրաւէր:

2ի մոռացվում դէնքի շաշին
Խոր հառաչը յուսահատ,
2ի մոռացվում խուլ ժխորի
Արձագանքը անընդհատ:

Եւ այսօր էլ երբ մեր քաջերն
Նստած էին խորհրդի,
Յիշում էին այդ ժամերը
Պատերազմի դաշտերի:

Իսկ անցեալով ոգևորուած
Դիւցազները ռազմասէր,
Դատում էին խիզախ յանդուգն
Վիճում էին անվեհեր...

— «Քաջի համար ինչ պէտք կայ
Լինել զգոյշ և խոհուն,
Նա կը յարձակուի և կը ջարդէ
Երբ կը հասնի թշնամուն»:

Այսպէս էր իր մտքում խորհում
Կամսարական քաջ Ներսէհն,
Որ ձանձրացած երկար վէճից,
Հեռացել էր այդ նիստէն:

Անհանգիստ էր և Վահանը—
Այդ առիւծը անվահեր,
Նրա կրծքի խոր հոգոցը
Արձակում էր որոտներ:

Բայց նա ունէր մի նախագիծ
Մի ծրագիր համարձակ,
Որի համար երկար վիճեց
Եւ պաշտպանեց բացարձակ:

— «Մենք չսպասենք, ասաց քաջը
Պարսից անյաղթ փղերին,
Գրոհ կը տանք նրանց վերայ
Որպէս առիւծ զայրագին:

„Ու կը պատռենք ամուր շղթան
Հայոց անարգ թշնամու,
Արտաղ լեռանց լանջերն ազատ
Մեզ տեղ կը տան հանգչելու:

„Եկէք թափենք մեր զայրոյթը
Քոնակալի զօրքի դէմ,
Բոցոտ շնչով մեր թշնամուն
Մի հարուած տանք մահադէմ:

„2է, իշխաններ ես չեմ ուզէ
Վրպէս երկչոտ թագնուել,
Եւ թշնամու սրի առջև
Անարգ հոգով խոնարհուել:

„Լեռներն հայոց մեզ ինչ կասեն
Այդքան խեղճուկ տեսնելիս,
Կամ չպէտքէ մեզ անիծէ
Յիշատակը նախորդիս“:

Խօսքը կտրեց անվախ քաջը
Խոր հոգոցով որոտաց,
Իշխանները հայոց երկրի
Երկար մնացին շուարած:

Ապա ելաւ Հայրապետը
Օրհնեց քաջին աննման,
Որ չ'զիտէ վախ ու երկիւղ
Որպէս առիւծ անսասան:

—, «Ես էլ քեզ հետ համաձայն եմ
Ո՛ր վ քաջ հայոց զօրավար,
Ամօթ է մեզ պաշտպանուիլը
Եկէք կռուենք քաջարար:

„Թող որոտով առաջ խաղայ
Մեր քաջերի բանակը,
Եւ ծածանէ սուրբ դրօշակը
Քաջ Պալուների Փափակը:

„Հրահատ, ներսէհ համսարականք
Թող ոյժ շնչեն զօրքերին,
Որ տակաւին չեն վարժուած
Ամօթապարտ փախստին“:

— «Ես էլ այդպէս եմ կամենում—
Խօսեց Մարգպանը-Սահակ,
Որ լուռ ու մունջ նստած էր
Ամբողջ վէճի ժամանակ:

„Ո՛ր իշխաններ, ինչի սպասենք
Մեր այս անանց կիրճերում,
Մենք յարձակուինք, որ փառք գնենք
Անհաւասար այս կրովում:

„Սակաւաթիւ մեր զօրքերը
Որպէս մի գունդ հրեղէն,
Մենք կը մղենք դէպի առաջ
Այս ահաւոր լեռներէն:

„Սպարապետը թող աշխատի
Աղմուկ քցել ու շփոթ,
Մեր լեռներն էլ գիտեն հանել
Ահեղ ձայներ ու որոտ:

„Ահեղասատ այդ կրուի մէջ
Չ'տանինք էլ յաղթանակ,
Գոնէ կասեն մեր յետնորդքը—
Պատիւ քեզի, քաջ բանակ“:

Երբ որ լսեց այս խօսքերը
Առիւծ Վահանն անվհերք,
Տեղից ելաւ, խոժոռ դիտեց
Խեղճ Մարգպանին ալեհերք,

Որ թոյլ տուեց յայտնել մի միտք
Քաջի համար անվայել,
Որ հայկական քաջ բանակին
Պարտուած կարծեց նա տեսնել:

—«Միթ՞է խօսքէ—եթէ չյաղթենք
Գամ յաղթուինք մենք պարսկից՝,
Էլ ինչի՞ են երկար խորհում,
Մտքեր խլում իրարից:

—«Ո՞վ է տեսել, խօսեց քաջը
Անյաղթ հային պարտուելով,
Երբ նա մի ոյժ ու միասին
Կռիւ կը տայ ապահով:

„Հաւատացէք ինձ իշխաններ
Մերն է փառքն ու յաղթութիւն.
Եւ սա է լոկ ճանապարհը,
Որ պիտ տանի փրկութիւն:

„Ազատ մեծցած հայ ռազմիկը
Մի առիւծ է ամեհի,
Որի զայրայթն հուր է ու բոց
Գամբը անյաղ՞թ, սողալի՛:

„2է չենք թողնէ, որ կործանուի
Մեր աշխարհը սրբազան,
Եւ չենք թոյլ տայ, որ նա լինի
Լոկ մեզ համար գերեզման:

„Ոյժ կը շնչենք լքուած հային
Սրտին—անչէջ մի կրակ,
Որ յետ գնէ կորած փառքը
Եւ պատիւը ոտնատակ:

„Արնոտ երկրի կոծն յուսահատ
Գը բորբոքէ մեր հոգին,
Եւ մեզ կը մղէ վրէժի բոցով
Գէպի ազգի թշնամին:

„Մենք կը չորցնենք մեր դաշտերի
Արնով ներկուած գորշ ցօղը,
Իսկ այն ցօղով սէր կը բուսցնէ
Հայոց երկրի սուրբ հողը:

„Ուրեմն այսպէս մենք կը յարձակուինք
Ու ջարդ կը տանք քաջաբար,
Ազնուութեամբ ու պատւով
Փառք կը գնենք մեզ համար“:

Երբ կանգ առաւ զօրավարը
Ու իր թօսքը ընդհատեց,
Ռազմիկների վեհ խորհուրդը,
Մտքերի մէջ ընկղմուեց:

Բայց լռութիւնն—երկարատև
Սահակ Մարգարանն ընդհատեց.
Որ կանգնելով ծանր ու հանդարդ
Զօրավարին հարց տուեց.—

—«Այժմ ասա, ազնիւ իշխան,
Վերջին հարցն էլ թող լուծուի,
Ի՞նչպէս բաժնենք մեր զօրքերը,
Ո՞վ սր կողմից յարձակուի:

„Ո՞րս մեզնից առաջ խաղայ
Առաջապահ զօրքերով,
Կամ ո՞վ հասնի մինչ թշնամին
Եւ լուր բերէ ըշտապով“:

—«Առաջապահ զօրք հանելու
Կարիք չկայ, ո՞վ Մարգարան,
Բայց թևերը մենք կը բաժնենք
Մեր քաջերին պատուական:

„Թող ձախ թևը ձեզի լինի
Կամսարական հերոսներ,
Դուք սիրուէք կռիւն անեղ
Ազատ մարտը անվեհեր:

„Իսկ աջ թևը մենք կը յանձնենք
Վահեունի քաջ Բաշխին,
Նրան ընկեր մենք կը կարգենք
Սիւնեաց անվախ Բարգէնին:

„Իսկ Գնունի Ստովմն անվախ
Եւ քաջ Փափակ Պալունին,
Պատըաստ լինին միշտ օգնելու
Տկարացող կողմերին:

„Դուք էլ, ո՞վ տեարք, հայոց Մարգարան
Եւ սրբազան ծերունի,
Ձեր դիրքերին, պատուին յատուկ,
Միջին կողմը ձեզ լինի:

„Իսկ քաջերը Պապն ու Վրէն
Առիւծային կրծքերով,
Կը գան ձեզի օգնելու
Իրանց անյաղթ զօրքերով:

„Ես էլ մենակ, քաջերս առած
Առաջ կը խաղամ անդադար,
Որ շտապով սարսափ ազդեմ
Պարսից զօրքին անհամար“:

Նորից ասիւրեց մի լռութիւն
Իշխանական ժողովում,
Նորից սուղուան դիւցազները
Մտքի անեղ ուղիւնում:

Ապա հպարտ այն քաջերը
Մէկ—մէկ տեղից վեր կացան,
Եւ խորհրդի վրաններէց
Գամայ կամայ հեռացան...

ՆՈՒՍԳ Ժ.

Վ Ը Հ Ը Ն Ը Մ Ե Ն Ն Կ

„Դուք որ կարող էք. գտարու-
րիւն սկարացն բարձր“:
ԵՂ.ԻՇԷ.

Քանակի մէջ տեղ, փարթամ վրանում
Նստած էր մենակ դիւցազն անաւոր,
Եւ խորասուղուած մտքերի ծովում
Թռչում էր դէպի դարերն հեռաւոր:

Երբեմն յուզուած, որպէս մի առիւծ
Հայացքն էր դարձնում հայոց բանակին,
Որ անվախ, ազատ հանգչում էր լուիկ
Արտադի լեռանց ժայռոտ լանջերին:

Եւ քանի՛ քանի՛ այդպէս գիշերներ
Հայոց զօրքերը բանակ են դրել,
Արտադ, Աւորայր, Հեր ու Զարեանդ
Մարդկային կարմիր արնով ողողել:

Եւ այսօր նորից բանակ հայկական
Պատրաստ է չափել իր ոյժը բազկի,
Ու հեշտ չծախել պատիւն ու փառքը
Դարերով պաշտուած ուրբ հայրենիքի:

— «Բայց ինչի՞ համար այդպէս է խորհում,
Այդպէս է ուզում գազանն ահաւոր—
Խօսեց վերջապէս դիւցազն ամեհի
Որպէս մի առիւծ անյանդթ, վիրաւոր:

„Եւ կամ բանի՞ դար այսպէս շարունակ
Պէտքէ անց կենան մէկ մէկի յետքից,
Մինչև ազատուի սիրտը մարդկային
Իր գազանային շար հակումներից:

„Մարդու մէջ մեռնի եսը անողոր,
Դաւանանք դառնայ—սիրել ուրիշին,
Եւ այս արնաշաղ աշխարհն ահաւոր
Չմնայ բաժին անգուլթ գօրեղին:

„Բայց ո՞չ, չէ՞ գալու երջանիկ մի օր
Փամը մեր ձգտմանց սուրբ յաղթանակի,
Եւ բիւր դարերը բիւր ոճիրներով
Գնիք պիտ դնեն անվերջ ամօթի:

„Եւ այն ժամանակ, երբ միտքն անկապանք
Գը քննէ ազատ երկինք ու երկիր,
Դեռ մարդ-գազանը անլուր կըքերով
Մեր մայր երկիրը պիտ ներկէ կարմիր:

„Միտքը ոյժ կը տայ նոր հնարքների
Եղբայրն եղբօր դէմ անվերջ զինելու,
Միւր ու դաւանանք ծաղրելով անվերջ
„Փրկու՛թեան“ անունով արին թափելու...

„Եւ անթիւ դարեր, կըօններ նոր-նոր
Անզօր պիտ լինին մարդկանց ազդելու,
Մարդը կը մնայ իր ձգտումներով
Միշտ անգուլթ գազան, միշտ արիւնարբու:

„Գրօնի քարոզած սուրբ սկզբունքներն
Երբէք չպ'էտքէ մեր մէջ մարմնա,
Եւ եղբայրական քարոզն ու խրատ
Արնատենչ կամքին նոր զէնք պիտ դառնան:

„Եւ անթիւ դարեր աշխարհը այսպէս
Թաժին կը մնայ միայն գօրեղին,
Իսկ սիրտը խղճուկ պէտքէ լուռ դիտէ
Դոյուլթեան կուր աւերիչ հետքին...

„Բայց դուք կրօններ ոյժ տուէք նրանց
Որոնք անգօր են, որոնք հալածուած
Որոնք ձեզանով կուգեն ազատել
Այս խեղճ աշխարհը արնով ողողուած:

„Իսկ ինձ երկօայրի սուր է հարկաւոր
Թշնամուս հանդէպ անվերջ կուուելու,
Իմ իրաւունքներն արհամարողի
Կարմիր արիւնը երկիր թափելու:

„Եւ սա կը մնայ ինձ խոր դաւանանք
Մի վերջին միջոց ազգիս փրկութեան,
Որ զինուած վառուած կանգնած անհամբեր
Կըսպասէ նորից կըուին յաղթական“:

Խօսքը կտրեց այն առիւծը
Եւ արձակեց մի հառաչ,
Որ որոտաց լուռ վրանում
Ինչպէս ծովի մի շառաչ:

Որ բաղխելով ժայռոտ ափին
Կուզէ քանդել ամեն բան,
Սակայն նորից յորձանքներով
Ծով կը դառնայ անսահման:

Եւ բարկութեան այդ վեհ ժամին
Նորից նստեց առիւծը,
Գլուխն յինտժ ուժեղ ձեռքին
Բոցեր ցայտեց կրծքիցը.—

—«Ո՛վ իմ բանակ, այս անգամ էլ
Դու կը տանիս յաղթանակ,
Եւ չեմ թողնէ, որ երբ և է
Ամօթ կըրէ քո զըօշակ:

„Եւ մենք նորից ուրախ, հպարտ
Գիտի դառնանք դէպ Դուին,
Ողատ մարդու վսեմ փառքով
Ողջունելու ամենքին:

„Բայց ես կուզեմ, որ շուտ բացուի
Նուիրական այն սուրբ օր,
Երբ դու նորից ազատ ապրիս
Իմ հայրենիք սգաւոր:

„Եւ ես կուխտեմ մինչ այդ վայրկեան
Չար չըզնել իմ սուրբ,
Ո՛ր ես կուխտեմ միշտ վառ պահել
Ազատութեան այդ հուրը:

„Ես ուխտում եմ քո թշնամուց
Վրէժդ առնել դարևոր,
Եւ քո դէմքից վերացնել
Սուգդ տխուր ու մուրը:

„Ես ուխտում եմ, իմ հայրենիք,
Սիրել քեզի անսահման,
Ք.ս փրկութեան, փառքի համար
Չըխնայել ո՛չ մի բան:

„Իսկ դուք, հայոց մեղմ հովիկներ
Միշտ վեհ երգեր երգեցէք,
Եւ դուք անուշ, ջինջ վտակներ
Ուրախ երգեր կարկաչէք:

„Հայ ռազմիկն էլ շուտով կը գայ
Իր վեհ երգը երգելու,
Նրա երգը թոյն է ու բոց,
Եւ մի վրէժ ահարկու:

„Եւ միթէ կայ ստրկութիւն
Այնտեղ ուր կայ սիրտ ու կամք,
Ուր տակաւին չեն շառաչել
Չղթաների հառաչանք:

„Ուր կայ հղօր գլխակցութիւն
Դէպի պարտքն ու գաղափար,
Ուր կայ հպարտ, անշէջ մի սէր
Դէպի ազգը վշտահար“:

Տեղից կանգնեց զօրավարը
Հազիւ խօսքը վերջացրած,
Լուռ ու հանդարդ սկսեց քայլել
Մտքի ծովին յանձնուած:

Ապա արագ նա դուրս ելաւ
Իշխանական վրանից,
Ու մտազբաղ կանգնեց լռիկ
Այն երկնից տակ աստղալից:

Մի խոր շշուկ միայն հասաւ
Ջօրավարի ականջին,
Որ գմայլուած լուռ դիտում էր
Հանգչող հսկայ քաջերին:

Ա՛խ, այդ շշուկն ինչէ՞ր շատեց
Այն առիւծին ահարկու,
Որքան մտքեր, որքան ցաւեր
Յաջորդեցին իրարու...

ՆՈՒԱԳ ՎԱ.

Բ Ա Ն Ա Կ Ի Խ Ո Յ Ե Ր Ը.

Ղուռ գիշերին, երբ հանգչում էր
Անվախ բանական հայկական,
Յանկարծ ախրեց մի լուռթիւն
Եւ դադարեց ամեն ձայն:

Ձէին լսվում ուրախ հրգեր
Եւ մեղմ ձայնը բամբուխի,
Գադարել էր շկայունը
Որոտացող զէնքերի:

Ձէին գովում գուսանները
Փառքի օրերն հայկազանց,
Ձէին հնչում քամբուռները
Վիշտն ու լացը հայրենեաց:

Հանդարդ այրուղ խարոյկներից
Միայն ծուխն էր գալարվում,
Եւ մեղմ լուսնու շողքերի տակ
Գէպի երկինք բարձրանում:

Եւ ժամ առաջ բանական ուրախ
Խոր լուել էր անալի,
Մի լուռթիւն, որ նման էր
Հանդարդ ծովին ամեհի:

Բայց ինչի էր այդպէս լուել
Հոօր բանական հայկական
Ինչ՞ էր խորհում հայ ռազմիկը՝
Այդպէս տխուր ու անձայն.

— Պատերազմի անեղ ոգին
Ունի մի խօր „լուռթիւն“:
Ուր կըլուվում են, թէև անձայն
Մահն ու կեանքի վերկուրթիւն:

Ուր ամեն ոք խորատուզուած
Մտքի ծովում հեռաւոր,
Անձայն ու լուռ կսկսէ յիշել
Գայլը ըրոպէն անաւոր.

Երբ կը շաշէ անգուլթ սուրբը
Մարդկանց կեանքը հնձելու,
Երբ ռազմիկը սիրտը արիւն
Կերթայ մահը գրկելու:

Երբ կը մոռնայ մարդ էակը
Կարհկցուլթիւն ու գգուանը,
Երբ որ կուզէ լափել անվերջ
Որպէս գագան մի վայրագ:

Եւ անդգայ նա կընդունէ
Մահուան բաժակն անաւոր,
Կամ թէ հպարտ, քաջ յաղթողի
Փառքը անեղ ու հոօր:

Եւ մեր բանակն այդ գիշերին
Մտքերի մէջ ընկղմուած,
Լուռ ու տխուր այս էր խորհում
Մտքի ծովին յանձնուած:

Մէկն յիշում էր կարօտ թողած
Անուշ մօրը սիրելի,
Միւսն—անոք իր քրօջը,
Կամ վիճակը որը գաւկի:

Մատաղ զինուորն յիշում էր լուռ
Իր իղձերը անհամար,
Որին գուցէ չէր բացուելու
Մի առաւօտ փրկարար:

Եւ այն անեղ ժխորի մէջ
Պիտի մարէր կեանք ու յոյս,
Ու իր ծաղիկ, վառ յոյսերին
Գըրկէր տխուր վերջալոյս:

Բայց հայկական բանակն անվախ
Չատ չըխորհեց տխրագին,
Եւ մեղկաբար նա չը ընկճեց
Պահեղ սիրտն ու վեհ հոգին:

Լուռ բանակի հարաւ կողմից
Յանկարծ լսուեց մի մրմունջ,
Որ հնչվում էր մեղմ ու անուշ
Եւ տարածում մի շքունջ:

Բանակ հասնող հայ գուսանի
Բամբուի ձայնն էր թախծալի,
Որ այդ անեղ, խոր գիշերին
Հնչուեց այնքան ցանկալի:

Գուսանն եկւոր ծեր Յովհանն էր,
Հայոց փառքի ծեր վկան,
Որ հազիւ հազ ուշ գիշերին
Հասաւ բանակն հայկական:

Եւ անբաժան հայոց զօրքից
Սյս անգամ էլ ծերունին,
Արագ հասաւ շունչը կտրած
Ընկերակցել բանակին:

Եւ ծերուկը ուշ գիշերին
Բամբիռն անուշ հնչեցրեց,
Մնմահ նախնեաց գովքն երգելով
Լսողների սիրտն այրեց:

Վրայ հասան զինւորները
Ամեն կողմից բանակի,
Վրդովելով լուռ գիշերուայ
Խոր լուրժիւնն անալի:

„Յովհանն եկաւ“ խոր շշուկը
Ողջ բանակում տարածուեց,
Եւ ամեն ոք խոհը թողած
Դէպի գուսանը վազեց:

Քաղցր էր հնչում մեղմ բամբիռը
Ծերուկ երգչի ձեռքի մէջ,
Քաղցր էր մնչում ու հեկեկում,
Նրա ցան էլ էր անչէջ...

Բայց ծերունին երկար չ'երգեց
Հայրենիքի ցաւերը,
Հանգչեց մի քիչ ու յարդարեց
Բամբուի յոգնած լարերը:

Եւ զգացուած երգեց երգը
Ակոռիի քաջերի,
Որ ծերունին յորինել էր
'ի յիշատակ այդ կուրի:

ԳՈՒՍԱՆԻ ԵՐԳԸ:

„Ելաւ արփին ոսկի շողով
Իր լուսեղէն աշխարհից,
Լոյսից պայծառ շողեր ելան
Հայ քաջերի սրերից:

„Արփին ելաւ ու ողորկեց
Հայոց սիպտակ սարերը,
Հայ ռազմիկը կարմիր ներկեց
Հայնատարած դաշտերը:

„Ո՛չ մի որոտ աշխարհն այնպէս
Ձէր դղրդել սաստկագին,
Ինչպէս անյաղթ հայոց զօրքի
Գրոհն ասեղ և ուժգին:

„Գողաց հըսկայ ծեր Մասիսը
Այդ մահաշունչ որոտից,
Սարսափեցին դաշտ ու անտառ
Թափուած արեան գետերից:

Եւ Ակոռին, հայոց գիւղը,
Տեսաւ փառքը հայ զէնքի,
Տեսաւ ինչպէս բանակն անվախ
Ջարդեց պարսկին տաելի:

„Տեսաւ քաջին Կամսարական
Որպէս մի ժայռ ասաւոր,
Որ չ'գիտէ նահանջն ին՛չ է,
Ինչպէս առիւծ վիրաւոր:

„Արփին անցաւ, վերջին շողով
Գարմիր ներկեց ամպերը,
„Յաղթեց քաջը— անյաղթ ներսէհն“
Որոտացին լեռները:

Ծեր երգիչը երգը կտրեց,
Կըտրեց ձայնը բամբուռի,
Որ մեղմ, անուշ մըմնջում էր
Փառքը հայոց քաջերի:

Իսկ յսողներն այն զգացուած
Խինդ ու ծիծաղ բարձրացրին,
Բիւր պատիւներ, անթիւ օրհները
Ծեր գուսանին մաղթեցին:

Ոգեւորիչ անուշ երգը
Վառեց, յուզեց ամենքին,
Մռնչեցին հայ քաջերը
Որպէս առիւծ դայրագին:

Իսկ կէս գիշերն արդէն անցած
Բանակն սկսեց մրափել,
Խարոյկները հանգան մէկ մէկ,
Հուսինն երկնից էր անցել:

Միայն երբեմն խուլ լսվում էր
Պահապանի ոտքի ձայն,
Որ հսկում էր անքուն աչքով
Մեր վաշտիլին ցիր ու ցան:

ՆՈՒԱԳ ԺԲ.

Պ Ա Տ Ե Ր Ա Չ Մ:

Ման ոչ իմացեալ ման է
Ման իմացեալ անմահութիւն է՝
ԵՂԻՇԵ:

Այն սուրբ վայրերն, որոնք այսօր
Խոպան դարձած, ամայի
Հառաչում են դեռ չ'սորուած
Անարգ լծին օտարի.

Որոնց այսօր կապկապում է
Բռնակալի կո՛ւռ շրղթան,
Ուր չի լսվում ո՛չ մե շշուկ,
Գենդանութեան ո՛չ մի ձայն,

Գար ժամանակ և ո՛չ հեռու
Երբ այդ երկրում սրբանուէր,
Հնչում էին, խրոխտ թնդում,
Սուրբ յաղթութեան որոտներ:

Լեռանց վերայ որպէս արծիւ
Հայ ռազմիկն էր սլանում,
Աղատութիւնն իր հայրենեաց
Արեան գնով պահպանում:

Դէ՛հ, դու լսիր, բարի՛ հայկակ
Ին՞չպէս կըուեց քաջարի
Այն բանակը, որին զինեց
Մամիկոնեանն ամեհի:

Ո՛ր, դու լսիր հպարտ, ուրախ
Հայ ռազմիկի վեհ փառքը,
Որ դարերին աւանդ թողեց
Ազգի վսեմ պարծանքը...

Երբ երեցան երկնից վերայ
Վառ արևի շողքերը,
Վրաններից արագ-արագ
Դուրս թափուեցան զօրքերը:

Լուռ ու անձայն ամեն զինուոր
Զրահն հագաւ սուր կապեց,
Ձեռին բռնած լայն աղեղը,
Կազմ ու պատրաստ սպասեց:

Խորհրդաւոր այդ վայրկեանին
Լսուեց ձայնը թըմբուկի,
Որ կարգի էր հրաւիրում
Մեր վաշտերին ամեհի:

Առաջ անցաւ քաջ այրուձին
Ձեռքում բռնած լայն սրեր,
Հերդով կանգնեց զօրքն հեռակ
Բռնած երկար նիղակներ:

Դոփում էին պինդ երկիրը
Ձիւանքն անեղ, վիթխարի,
Վրդովելով լուռ հանգիստը
Հայոց հսկայ լեռները:

Իսկ ռազմասէր զինուորն հայոց
Սուր ու նիղակն էր շաշում,
Որոնց ձայնից երկինք, երկիր
Ահից էին հառաչում:

Ելան մէկ-մէկ վըրաններից
Իշխանները կորովի,
Նժոյգն հեծաւ Գամսարական
Անվախ ներսէհն վիթխարի:

Հայոց ծերուկ Հայրապետը
Եւ Մարգարէն արեհեր
Ձիերն հեծան խորխոր ու քաջ
Ինչպէս զինուոր անվահեր:

Եւ մեր զօրքերն այդպէս պատրաստ
Բաժանուեցան թեւերի,
Ինչպէս յայտնեց մեծ խորհրդին
Հայոց առիւծն ամհհի:

Այն ժամանակ սանձից բռնած
Յոռջ բերին քաջի ձին,
Որ մուռնչով հառաչում էր,
Դո՛ւ՛սում գետինն անհամբեր:

Իսկ ահեղ ձին սանձն էր կրծում
Չուրջը նայում անընդհատ,
Երկար դիտում արձակ դաշտին
Նորից տնքում յուսահատ:

Եւ նա կարծես կուղէր թռչել
Բանակն հասնել թշնամու,
Կարծես կուղէր որ շուտ հասնէր
Կրուի ժամը անարկու:

Դուկ երբ տեսան զինուորները
Զօրավարի նժոյգ ձին,
Քորհրդաւոր մի լուռ թեամբ
Կազմ ու պատրաստ կանգնեցին:

Յանկարծ լուեց մի գղղղիւն,
Թնդաց բանակը վիթխարի,
Փրբ երեաց Մամիկոնեան
Հօր առիւծն ամհհի:

Հեծաւ քաջը փրփուր դարձած
Իր կապուտակ նժոյգ ձին,
Որ տակաւին սանձն էր կրծում
Եւ դո՛ւ՛սում էր սաստկագին:

Ապա դարձաւ իր քաջերին
Անուշ ժպտով ողջունեց,
Եւ ձեռքն ուղղած դէպ թշնամին
Մարտի նշանը նա տուեց...

Եւ կազմ, պատրաստ բանակն հայոց
Չարժուեց դէպի թշնամին,
Որպէս մի շանթ, կրակ ու բոց
Գրոհ տուեց նա ուժգին:

Սուր սուսերներ, նիղակ, գրահ-
Կրակ տուին շողացին,
Օդում լսուեց մի շառաչիւն
Լեռ ու անձաւ դողացին:

Փրփուր դարձած ձիանքն ասեղ
Դէպ թշնամին սլացան,
Դոփիւն, որոտ, բարձր հրհնջոց
Սմնն կողմից լսուեցան:

Դողաց առիւծը լերան կիրճում
Հայոց զօրքի սարսափից,
Հայոց երկրի հաւքերն անթիւ
Հեռու փախան այդ անից:

Եւ հայ բանակն այդ անաւոր
Միպտակ փոշու ամպերով
Մօտենում էր իր թշնամուն,
Միրաը լցրած կրակով...

Հայոց զօրքի դէմ յանդիման
Բարձր լերանց լանջերին,
Ծանր ու ասեղ բանակ դրած
Սպասում էր թշնամին:

Զրահապատ անթիւ վաշտեր
Կանգնած էին պատրաստի,
Նրանց կշտին դոփում էին
Փղերն ասեղ վիթխարի:

Անծայր դաշտում բաց տեղ չկար
Սուր ու նիղակն էր շողում,
Լեռ ու անտառ դարան մտած
Թշնամին էր սպասում:

Ակնթարթում վերացուեցան
Վրանները բիւրաւոր,
Ծուխն ընդհատուեց խարոյկներից
Չարժուեց բանակն անաւոր:

Ել չերևաց հայոց դաշտը
Ոչ էլ լեռներն Արտազի,
Միայն լսուեց մի խուլ որոտ—
Արձագանքը լեռների:

Եւ թշնամին արագ-արագ
Սուսջ խաղաց անարգել,
Որպէս մի ծով փրփուր դարձած
Վրայ վաղեց շնչարգել...

Քայց այն կրակ քաջերի հետ
Ո՛վ կը յանդգնէր կուելու,
Երբ այնտեղ էր առիւծն հայոց
Մամիկոնեանն ահարկու:

Եւ դաշտ ու ձոր զուր էր բռնել
Սզդի անտրդ թշնամին,
Ձուր ծովի պէս մոունչ հանեց,
Ձուր էր զինել փղերին:

Հայոց փոքրիկ բանակն անեղ
Մի անգամ էլ որոտաց,
Եւ քաջաբար մխուսեց սրտում
Պարսից զօրքի սարսափած:

Նետերի ճիչ, սրի շաշիւն
Ողջ աշխարհը զղրդեց,
Որոտ, դոփիւն, ռազմի ձայներ
Մինչև երկինք տարածուեց:

Աջ ու անեակ գետին փռուան
Անթիւ փղեր ու մարդիկ,
Արիւնն հոսեց գետերի պէս
Դաշտը դարձաւ ճապաղիք:

Հայ քաջերի բանակն անվախ
Գրտրեց, անցաւ թշնամին,
Ինչպէս հեղեղ ողջն աւերեց՝
Ինչն արգելում էր իր ուղին:

Գարմիր ներկուեց ողջ երկիրը
Դաշտը ծածկուեց դիերով,
Լեռներն հայոց խոր սուգ մտան
Մեռնող մարդկանց հառաչով:

Եւ այդ անեղ ժխորի մէջ
Օրհասական այդ ժամում,
Միայն հայոց քաջ առիւծի
Հզօր ձայնն էր որոտում,

Որ հասնում էր արծւի թևով
Տկար կողմին օդնութեան,
Որ անընդհատ ոյժ էր շնչում
Հայոց զօրքին անսասն:

Մութ լեռները գղրդացին
Իբարանցման ձայներից,
Երբ թշնամու նոր վաշտերը
Գրոհ տուին բարձունքից:

Եւ մի վայրկեան ապշած մնաց
Հայ քաջերի բանակը,
Երբ որ տեսաւ կազմ ու պատրաստ
Պարսից զօրքի քանակը:

Նեո ու առպար ծովի նման
Ծփում էին, շողշողում,
Որտանդոտա խուլ ձայներով
Ձէնքերն էին շառաշում:

Երբ որ տեսաւ հայ առիւծը
Որոտացող թշնամուն,
Նրա սրտում բորբորուեցան
Գրքեր ասեղ ու անհուն

Հզոր ձայնով հրաման տուեց
Կամսարական քաջերին,
Առաջ մղել զրահ հազած
Հայոց հզոր այրուձին:

Մենչեցին նժոյգները
Կամսարական քաջերի,
Երբ լսուեցաւ հրամանը
Սպարապետ վահանի:

Նոր ոյժ առած վերջին ճիգով
Առաջ խաղաց այրուձին,
Մինչ յաղթութիւնը շահած գիտէր
Հայոց ուժեղ թշնամին:

Նորից ելան փայլուն շողեր
Հայ քաջերի սրերէց,
Նորից ընկան կուրի դաշտում
Վաշտեր վաշտի յետեից:

Որպէս մրրիկ մեր այրուձին
Նորից ցրուեց թշնամուն,
Որին շօգնեց ոչ իւր դիրքը,
Ո՛չ փղերը աննկուն:

Նորից լսուեց մեր շարքերում
Ուրախութեան աղաղակ,
Հայոց զօրքը մի անգամ էլ
Տարաւ փայլուն յաղթանակ...

Իսկ այս անգամ ո՛ր, վերջինն էր
Կուրն էլ չէր նորոգվում,
Պարսից թմբկի խուլ ձայները
Մերոնց այս գոյժն էր բերում:

Եւ թշնամին յուսահատուած
 Կամաց-կամաց նահանջեց,
 Հայոց զօրքի խոր ցասումից
 Փախուստ տալով ազատուեց:

Եւ նա փախաւ... աւար թողած
 Իր բանակը քաջ հային,
 Որ յաղթութեան որսաներով
 Տիրեց հսկայ լեռներին:

Օրը մթնեց հանգիստ առան
 Ռազմիկները կորովի,
 Լեբանց լանջին նորից վառուեց
 Խարոյկները բանակի:

Գորգացին ողջ լեռները
 Ուրտխութեան ձայներից,
 Լուսինն ելաւ և հաշտ նայեց
 Հայոց չքնաղ երկնքից:

Իսկ մեր զօրքը ուրախ, հալարած
 Տօնեց փառքը այդ կրուի,
 Յաղթողների գովքն երգեցին
 Գուսանները հայրենի:

Յ Ա Ն Լ

Նախերգանք	•	•	•	•	7
Ա) Վշտի երգիչը	•	•	•	•	10
Բ) Գիշեր	•	•	•	•	18
Գ) Յովհան գուսանը	•	•	•	•	26
Դ) Ամբոցում	•	•	•	•	34
Ե) Կանանց խորհուրդը	•	•	•	•	43
Զ) Մամրուանի հանգիստը	•	•	•	•	53
Է) Դուինի առաւօտը	•	•	•	•	63
Ը) Առիւծների բանակը	•	•	•	•	73
Թ) Գիշերային խորհուրդը բանակում	•	•	•	•	82
Ժ) Վահանը մենակ	•	•	•	•	93
ԺԱ) Բանակի խոհերը	•	•	•	•	100
ԺԲ) Պատերազմ	•	•	•	•	109

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and appears to be a list or index of items, possibly names or titles, arranged in several lines. The characters are small and difficult to decipher due to the bleed-through effect.

« Ազգային գրադարան

NL0351322

« Ազգային գրադարան

NL0173889

44770